

POCZĄTKI ODNOWY POSOBOROWEJ W KOŚCIELE KATOLICKIM W POLSCE (DO 1972 ROKU). ZARYS WYBRANYCH PROBLEMÓW¹

1. Odnowa a recepcja – rozważania terminologiczne i periodyzacja

Pojęcie odnowy posoborowej nierozzerwalnie związane jest z terminem recepcji Soboru Watykańskiego II. Podjęcie zaś tematu recepcji nauczania Soboru Watykańskiego II w Polsce, jako procesu historycznego, wydaje się być jednym z najważniejszych postulatów badawczych stających przed historykami Kościoła w Polsce². Do tej pory w literaturze dominują bowiem głównie ujęcia teologiczno-pastoralne³. Tym niemniej, zachętą a nie przeszkodą może być także fakt, że na samym początku rozważań pojawia się wiele fundamentalnych pytań. Jak choćby: Czym jest recepcja? Jak rozumieli ją sami uczestnicy

¹ Zaprezentowane w niniejszym artykule materiały archiwalne pochodzące z Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego (AAW), zespół Sekretariatu Prymasa Polski (SPP) zostały udostępnione Autorowi na podstawie specjalnej decyzji Kardynała Kazimierza Nycza, arcybiskupa metropolity warszawskiego z dnia 27 kwietnia 2016 r.

² Zob. *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014; *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015; M. Białkowski, *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016, s. 21.

³ Przykładem mogą być prace: F. Jabłoński, *Recepcja idei misyjnej w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Kraków 2003; L. Szewczyk, *Recepcja liturgicznego wymiaru homilii. Studium homiletyczne na podstawie badań kaznodziejstwa kapłanów archidiecezji katowickiej w latach 1972-1999*, Katowice 2003; Z. Ogórek, *Recepcja odnowy liturgicznej Soboru Watykańskiego II w Diecezji Warmińskiej*, Olsztyn 2006. Również w tym nurcie mieści się – zawierający interesujące ujęcie perspektywiczne – tekst ks. J. Bągrówicza, *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce – zagadnienia wybrane. Refleksje bardzo osobiste*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014, s. 579-608.

Soboru Watykańskiego II? Jak postrzegały recepcję osoby zaangażowane w sam proces odnowy posoborowej? Jakie istnieją uwarunkowania recepcji związane ze specyfiką Kościoła w Polsce? Jakie wymiary życia Kościoła w Polsce objęła recepcja?

Ojciec Gerald O'Collins SJ i Edward G. Faruggia SJ podają, iż pod pojęciem recepcji (łac. *recepto* = przyjęcie) rozumiemy proces odczytania i właściwego zrozumienia nauczania Soboru Watykańskiego II oraz jego przyjęcia to znaczy wdrażania w myślenie i działanie Kościoła (Ludu Bożego)⁴. Z kolei kanadyjski teolog Gilles Routhier, autor klasycznej pracy: „*La réception d'un concile*”, pod pojęciem recepcja rozumie: „[...] proces o charakterze duchowym, za pomocą którego sobór oraz jego postanowienia zostają wchłonięte i zintegrowane w życiu określonej wspólnoty kościelnej jako żywy przejaw wiary apostołskiej”⁵. Jak zauważa ks. Robert Skrzypczak: „Słowo pochodzące ze słownika wyrażeń prawnych znalazło zastosowanie w refleksji o charakterze historyczno-teologicznym dla zaprezentowania dynamiki rozwoju, czy to dogmatu, czy też praktyki duszpasterskiej Kościoła”⁶.

Wybitni eksperci soborowi – o. Alois Grillmeier SJ i o. Yves Congar OP – wskazują, że w procesie recepcji odgrywają rolę różne czynniki:

- 1) podmiot czynny (wspólnota kościelna);
- 2) treść (wydarzenie soboru i jego przesłanie);
- 3) dynamizmy (relacja pomiędzy stanem dotychczasowym a zmianą);
- 4) podmioty pośrednie (osoby, instytucje, środki przekazu), które w zależności od sposobu i intensywności oddziaływania mogą sprzyjać bądź zakłócać efekt zmiany.

Stwierdzają ponadto, że przywołane czynniki winny być obecne w opisie procesu recepcji jakiegoś zdarzenia czy idei. W dynamice recepcji można wyróżnić **fazę hermeneutyczną** (zrozumienia i interpretacji dzieła soborowego oraz decyzji i działań podjętych w stosunku do stanu zastanego i oczekiwanego). Po niej następuje **faza zastosowania**, a więc pełnej lub częściowej realizacji soborowych postanowień⁷. Z kolei o. Christoph Theobald SJ, autor wydanej w 2009 r.

⁴ *Recepcja*, [w:] *Zwięzły słownik teologiczny*, red. G. O'Collins, E. G. Faruggia, Kraków 1993, s. 210.

⁵ G. Routhier, *La réception d'un concile*, Editions du Cerf, Paris 1993, s. 69.

⁶ R. Skrzypczak, *Recepcja Soboru w Italii*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 307-308.

⁷ *Ibidem*, s. 308.

książki „La réception du concile Vatican II”, łączy obie fazy recepcji w jeden spójny i ciągły proces⁸. Proces recepcji nie zawsze jednak musi przebiegać zgodnie z powyższym schematem (faza hermeneutyczna i faza zastosowania-realizacji) i może wykazywać różne odmienności związane z uwarunkowaniami Kościoła żyjącego w konkretnej rzeczywistości społeczno-politycznej. Ksiądz Joseph Ratzinger/Benedykt XVI analizując posoborowe zmiany w relacjach Kościół-świat wyodrębnia trzy fazy recepcji: euforię przełomu; rozczarowanie i kryzys; czas obecny⁹.

Refleksja wokół pojęcia recepcji – jako wyrazu odnowy posoborowej – towarzyszyła biskupom polskim, zarówno podczas Vaticanum II, jak i po jego zakończeniu. Już w „Liście pasterskim polskich ojców soborowych do katolickiej Polski” hierarchowie pisali:

„W Polsce wprowadzenie w życie uchwał soborowych spotka się z początkiem drugiego tysiąclecia naszych chrześcijańskich dziejów. Sądząc po tej gorliwości, z jaką, najmiłsi, wspomagaliście obradujący Sobór, możemy słusznie oczekiwać równie powszechnego i żarliwego współdziałania w wypełnieniu soborowych wskazań. Uchwały soborowe mają stać się drogowskazem i przynagleniem do gruntownej odnowy w duchu Ewangelii”¹⁰.

⁸ Píše, że: „[...] określenie «recepcja» oznacza sposób, w jaki – po jego odbyciu – sobór jest rozumiany, przyjęty i realizowany (wprowadzany w czyn) lub też wprost przeciwnie napotyka na opór w umysłach, które opóźniają bądź wręcz uniemożliwiają jego realizację”. Zob. Witko, *Recepcja Soboru Watykańskiego II we Francji – zarys*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 345.

⁹ J. Ratzinger, *O nauczaniu II Soboru Watykańskiego. Formułowanie – przekaz – interpretacja*, [w:] J. Ratzinger, *Opera omnia*, t. VII/2, red. K. Góźdz i M. Górecka, Lublin 2016, s. 930-940. Podobnie, opisując recepcję Soboru Watykańskiego II we Francji, ks. Krzysztof Witko wyodrębnia fazy: 1/ faza radosnego uniesienia (lata 1966-1968), krótka i dynamiczna, zakończona burzliwą rewolucją studencką oraz krytyką Encykliki „Humanae vitae”; 2/ faza rozczarowania i rozgoryczenia (od 1968 r. do początku lat osiemdziesiątych XX w.), wywołana kryzysem Kościoła posoborowego; 3/ faza syntezy lub scalania (od początku lat osiemdziesiątych XX w.), związana z pontyfikatem Jana Pawła II, który przywrócił ewangeliczną nadzieję oraz umocnił i więzy wspólnotowe i instytucjonalne między wiernymi. Zob. K. Witko, *Recepcja Soboru Watykańskiego II we Francji – zarys*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, s. 345-346.

¹⁰ *List pasterski polskich ojców soborowych do katolickiej Polski*, [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 414.

Próbę podania odpowiedzi na pytanie: Czym jest odnowa, rozumiana jako recepcja?, odnajdziemy także w liście arcybiskupa Karola Wojtyły skierowanym do Prymasa Tysiąclecia. W sierpniu 1966 r. metropolita krakowski nakreślił swoje metodologiczne rozważania:

„W wypowiedzi tej odróżniam recepcję Soboru od jego realizacji. Ta druga będzie stanowiła zadanie dla wielu pokoleń. Możemy tak wnioskować z realizacji Tridentinum, która dokonywała się poniekąd aż do naszych czasów. Recepcja jest czymś innym. Jest to jakiś akt wstępny, w którym dokonuje się samo przyjęcie nauki Soboru oraz jego uchwał. W parze z przyjęciem idzie swoiste zaangażowanie w Sobór jako fakt który zdecydował o kierunku myślenia i działania Kościoła. Mamy za sobą w Polsce zaangażowanie w Sobór wówczas, gdy on się tworzył, poprzez modlitewne czuwania a także dobre uczynki i ofiary na jego rzecz. Pozostawało ono w ścisłej łączności z ostatnimi latami Wielkiej Nowenny. To, co określam jako recepcję Soboru, stanowiłoby zaangażowanie w Sobór jako fakt już dokonany, który jest zarazem początkiem nowego okresu życia w Kościele, w chrześcijaństwie i świecie. [...] Ilekroć zresztą zastanawiałem się nad tym zwłaszcza dokumentem, w którym Kościół najbardziej się otwiera tzn. nad Konstytucją pastoralną (a poświęciłem mu szczególnie wiele pracy), to zawsze odnajdywałem w nim również wyraźne przeciwstawienie: Vaticanum II nie potępiło nigdzie materializmu oraz marksistowskiej wizji świata – to prawda. Ale Vaticanum II przez swoją wizję świata oraz dosadne stwierdzenie obecności w nim Kościoła, tamtej wizji zdecydowanie się przeciwstawiło. Dokument zaś obecności Kościoła w świecie wynika organicznie z Konstytucji o Kościele. Jest to całość niezwykle zwarta i płodna.

Mając to na uwadze, przeprowadzam moją analogię historyczną. Podobnie jak przed 400 laty uroczysta i publiczna recepcja Tridentinum wytyczyła drogi Kościoła w Polsce i stworzyła podstawę naszej względem niego wierności na całe pokolenia, tak i recepcja Vaticanum II w jego najgłębszym i najistotniejszym znaczeniu może posiadać analogiczne znaczenie. Tym bardziej, że znów znajdujemy się jakby w samym centrum tych spraw, które tkwią u korzenia Soboru i odzwierciedlają się wyraźnie w jego nauczaniu. Wtedy przez naszą ojczyznę przebiegał prąd reformacji, dziś prąd materializmu i laicyzacji. [...]

Jak miałyby wyglądać to, co tutaj nazywam recepcją Vaticanum II? Trochę na ten temat już powiedziałem w załączonym tekście. Sprawa

jednakże wymaga szczegółowego opracowania i rozłożenia na szereg zadań. W każdym razie sama recepcja winna posiadać charakter publiczny i uroczysty. Winna przebiegać przez cały Kościół w Polsce, a zarazem i przez całe społeczeństwo: od parafii poprzez diecezje, metropolie aż do wymiaru ogólnonarodowego. W wypowiedzi tarnowskiej sugerował system synodów – ale to może sprawa jeszcze późniejsza i jeszcze dalsza w czasie, z uwagi na tę precyzję, z jaką synody takie muszą być przygotowane. Właściwsza będzie więc tutaj forma nie tyle kanoniczna ile duszpasterska, połączona z rzetelnym wprowadzeniem w naukę i uchwały Soboru poprzez poznanie poszczególnych dokumentów soborowych”¹¹.

W niniejszym przyczynku przyjęto następujące rozwiązania teoretyczne. Odnowa posoborowa rozumiana jest przede wszystkim jako recepcja. To z kolei pojęcie – analizowane jako proces historyczny – należy zdefiniować jako wieloetapowe, dynamiczne zmiany zachodzące wewnątrz Kościoła, przeobrażające i modernizujące jego nauczanie, struktury, model działalności duszpasterskiej. Proces recepcji winien więc odzwierciedlać zmiany we wszystkich aspektach życia religijnego Kościoła, które były przedmiotem obrad Soboru Watykańskiego i w postaci nauczania soborowego stały się częścią jego doktryny. W sposób szczególny, pod pojęciem recepcji Vaticanum II, należy rozumieć wewnętrzne dzieje Kościoła uobecniające się w żywych procesach odnowy i przystosowania (*acomodata renovatio*), pogłębiania (*approfondimento*) i uwspółcześnienia (*aggiornamento*)¹².

Periodyzacja odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce, pozwala zaproponować następujący podział:

1) faza wczesna (lata 1966-1978) z wyraźnie wyodrębnionymi dwoma podokresami: 1966-1972 oraz 1972-1978. Cenzurą, która dzieli fazę na dwa podokresy jest rok 1972. Miały wówczas miejsce trzy kluczowe wydarzenia: 8 maja 1972 r. otwarty został Duszpasterski Synod Archi-

¹¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 225, k. 8-9, Pismo arcybiskupa metropolity krakowskiego Karola Wojtyły do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Kraków, 19 sierpnia 1966 r.

¹² Dlatego z perspektywy polskiej historiografii recepcja Vaticanum II – to w pewnym sensie – historia, od której odwykliśmy. W ostatnich bowiem latach zdecydowana większość badań związana była ze stosunkami zewnętrznymi, kształtowanymi na linii relacji państwo-Kościół, pobudzającymi naszą wyobraźnię historyczną głównie w oparciu o materiały archiwalne wytworzone przez aparat bezpieczeństwa PRL.

diecezji Krakowskiej; 28 czerwca 1972 r. papież Paweł VI ogłosił bullę „Episcoporum Poloniae coetus”; jesienią 1972 r. drukarnię opuściła jedna z najważniejszych publikacji posoborowych „U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II”, autorstwa kardynała Karola Wojtyły.

2) faza dojrzała (lata 1978-1989): wyznacza ją duszpasterskie nauczanie Jana Pawła II podczas trzech wielkich pielgrzymek do Polski (1979, 1983, 1987); synody obradujące w większości polskich diecezji oraz wydany w 1986 r. mszał rzymski dla diecezji polskich – trud wielu lat pracy polskich znawców liturgii i translatorów.

3) faza późna (lata 1989-1999), związana z kilkoma fundamentalnymi zdarzeniami: nieskrępowanym rozwojem ruchów i stowarzyszeń katolickich; II Polskim Synodem Planarnym (1991-1999); odnową struktur kościelnych na mocy bulli Jana Pawła II „Tutus Tuus Poloniae Populus” z 25 marca 1992 r.; podpisaniem oraz ratyfikacją konkordatu (odpowiednio 28 lipca 1993 r. i 8 stycznia 1998 r.).

W ocenie autora zakończenie w czerwcu 1999 r. II Polskiego Synodu Plenarnego definitywnie zamyka **okres pełnej recepcji** Soboru Watykańskiego II i otwiera **fazę jego zastosowania-realizacji**.

2. Uwarunkowania recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce

2.1. Uwarunkowania polityczno-systemowe

Kościół katolicki funkcjonował w systemie totalitarnym, co wyrażało się w ograniczonym katalogu praw oraz niewielkim zakresie możliwości realizowania swojej misji. Aparat kontroli i represji państwa komunistycznego dysponował dwiema specjalnie powołanymi instytucjami, które miały za zadanie przeciwdziałać lub co najmniej ograniczać pracę duszpasterską oraz dezorganizować życie Kościoła. W 1950 r. utworzono Urząd do Spraw Wyznań, zaś w 1962 r. – w ramach struktur Służby Bezpieczeństwa – wyodrębniony został Departament IV MSW i podległe mu Wydziały IV KWMO¹³.

Tylko zakres spraw podlegających kontroli Urzędu do Spraw Wyznań obejmował między innymi nauczanie religii, działalność uczelni

¹³ Zob. szerzej: *Metody pracy aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989*, wstęp, wybór dokumentów, redakcja A. Dziurk, Warszawa 2004.

katolickich oraz seminariów duchownych, politykę podatkową, budownictwo sakralne, rynek prasy i wydawnictw katolickich. Rzeczywistość polityczna PRL odciskała więc wyraźnie swoje piętno na życiu Kościoła i miała znaczący wpływ na tempo recepcji Soboru Watykańskiego II¹⁴. Podstawowe zmiany pastoralno-doktrynalne, jakie przyniósł Sobór Watykański II, podlegały bowiem nieustannej konfrontacji z systemem. Jako przykład może służyć rozwój sieci parafialnej oraz związaną z nim konieczność budowy nowych kościołów. Represyjna polityka władz komunistycznych wobec Kościoła katolickiego na odcinku gospodarki budowlanej – w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX w. – spowodowała, że liczba wzniesionych wówczas nowych kościołów była przysłowiową „kroplą w morzu potrzeb”. W 1965 r. wybudowano tylko 7 świątyń, w 1966 r. – 12, w 1967 r. – 8, w 1968 r. – 7, w 1969 – 6, w 1970 r. – 4¹⁵. Również początek dekady rządów Edwarda Gierka nie przyniósł zasadniczych zmian w tym względzie. W 1971 r. wydano w skali całego kraju tylko 26 zezwoleń na budowy kościołów, a w 1972 r. – 28¹⁶.

Inny wymiar – ważny dla recepcji soborowej – to rynek prasy i wydawnictw katolickich. Wobec administracyjnych ograniczeń w wydawaniu koncesji wydawniczych, ograniczeń w przydziale papieru oraz działania cenzury, nie mogły rozwijać się katolickie oficyny wydawnicze. Dużym ograniczeniem podlegał rynek prasy. W 1965 r. ukazywało się tylko 11 tytułów popularnych czasopism katolickich, a w 1970 r. – 13¹⁷.

2.2. Uwarunkowania prawno-kanoniczne

Uwarunkowania prawno-kanoniczne były wyrazem odpowiedzi Kościoła katolickiego na system totalitarny i wynikające z niego kon-

¹⁴ Zob. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2003, s. 207-215, 257-273; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009, s. 121-133, 152-158; B. Rogowska, *Polityka polskich władz komunistycznych wobec Kościoła rzymskokatolickiego*, Wrocław 2013.

¹⁵ *Kościół katolicki w Polsce 1945-1972. Duchowieństwo i wierni. Miejsca kultu. Życie religijne*, oprac. W. Zdaniewicz, Poznań-Warszawa 1978, s. 74.

¹⁶ R. Gryz, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971-1980*, Kielce 2007, s. 159.

¹⁷ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991, s. 295.

sekwencje. Stolica Apostolska dokonała modyfikacji systemu władzy Kościoła w Polsce – stał się on odtąd nie tylko scentralizowany, ale jednocześnie efektywny, skuteczny i dość szczelny. Wyrazem takich działań było specjalne umocowanie prawne Prymasa Polski, dające bardzo szerokie kompetencje władcze – nadzwyczajne uprawnienia (*facultates speciales/facultates specialissimae*)¹⁸.

Nadzwyczajne uprawnienia zostały przekazane arcybiskupowi gnieźnieńskiemu i warszawskiemu w kilku fazach (pierwsza – lata 1948-1951, druga – rok 1951, trzecia – 1957-1978). Formalnie dzieliły się na przyznane na piśmie (*in scriptis*) i ustne (*viva voce*). Pisemne pełnomocnictwa zweryfikowano podczas wizyty kardynała Stefana Wyszyńskiego w Rzymie wiosną 1957 r. Jako przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski prymas Wyszyński otrzymał od Piusa XII (na podstawie dekretu Sekretariatu Stanu z 23 lutego 1949 r. i pisma z 28 lutego 1949 r.) te same uprawnienia, które wcześniej zostały przyznane kardynałowi Augustowi Hlondowi¹⁹.

W 1951 r. władze państwowe podjęły wobec Kościoła katolickiego liczne wrogie działania (bezpodstawne aresztowanie biskupa Czesława Kaczmarka, odsunięcie od sprawowania funkcji kościelnych administratorów apostolskich na Ziemiach Zachodnich i Północnych, zmuszenie kapituł do bezprawnego wyboru wikariuszy kapitułnych). W tej sytuacji – chcąc ratować Kościół w Polsce przed schizmą – Prymas Polski zamianował nieważnie wybranych wikariuszy kapitułnych swoimi wikariuszami generalnymi. Kolejne nadzwyczajne uprawnienia nadane pismem Sekretariatu Stanu z 28 lutego 1951 r. formalnie umocowały wcześniej podjęte już przez Prymasa Polski decyzje personalne²⁰:

„Następnie prymas odbył podróż do Watykanu, gdzie po rozmowie z papieżem Piusem XII otrzymał upoważnienie do zamianowania dla tych administratur pięciu biskupów tytularnych z uprawnie-

¹⁸ J. Krukowski, *Uprawnienia nadzwyczajne kard. Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń ze strony reżimu komunistycznego*, „Studia Prymasowskie” 2011, nr 5, s. 31.

¹⁹ Ibidem, s. 34.

²⁰ M. Białkowski, *Przywództwo w Kościele katolickim w Polsce po 1989 roku*, [w:] *Czynnik religijny w polityce wewnątrzpaństwowej i międzynarodowej na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia. Wybrane problemy*, red. M. Marczevska-Rytko, Lublin 2016, s. 219.

niami biskupów rezydencjalnych i ustanowienia instytucji niezbędnych do ich funkcjonowania, analogicznych do diecezji (kapituł katedralnych, seminariów duchownych, kurii diecezjalnych, trybunałów kościelnych)²¹.

Do chwili uwięzienia – co nastąpiło we wrześniu 1953 r. – nadzwyczajne pełnomocnictwa prymasa Stefana Wyszyńskiego pozwalały mu budować mocną pozycję lidera w episkopacie i ugruntowały jego pozycję jedyne go przywódcy Kościoła katolickiego w Polsce. Tym samym przywództwo weszło w fazę pełnego scentralizowania w osobie jednego lidera. Po uwolnieniu, podczas kolejnej wizyty w Watykanie – w czerwcu 1957 r. – kardynał na mocy dekretu Sekretariatu Stanu otrzymał najszerszy zakres nadzwyczajnych uprawnień, które obowiązywały na terytorium Polski aż do chwili odzyskania niepodległości i przywrócenia stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską w 1989 r. Warto dodać, że wspomniane pełnomocnictwa Prymasa Polski potwierdzili kolejni papieże: Paweł VI w sierpniu 1974 r. i Jan Paweł II w październiku 1978 r.²².

Ewa K. Czaczkowska zwraca uwagę, że nadzwyczajne uprawnienia Prymasa Polski były bardzo szerokie. W razie konieczności mógł on powoływać administratorów apostolskich, mianować wikariuszy kapitułnych, przedstawiać Stolicy Apostolskiej kandydatów na biskupów ordynariuszy i sufraganów bez przeprowadzania wewnętrznych konsultacji. Ponadto był opiekunem zakonów męskich i żeńskich (służył do tego specjalny Wydział do Spraw Zakonnych przy Sekretariacie Prymasa Polski), żyjących na Wschodzie Polaków oraz całego wychodźstwa²³. Miał również nadzwyczajne uprawnienia wobec obrządków wschodnich: greckokatolickiego, ormiańskokatolickiego i bizantyjsko-słowiańskiego (neounickiego)²⁴.

²¹ J. Krukowski, *Uprawnienia nadzwyczajne kard. Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń ze strony reżimu komunistycznego*, „Studia Prymasowskie” 2011, nr 5, s. 34-35.

²² Ibidem, s. 37.

²³ E. K. Czaczkowska, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013, s. 106.

²⁴ Zob. I. Hałagi da, *Między Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje Kościoła grecko-katolickiego w Polsce 1944-1970*, Warszawa 2013; K. Mikołajczuk, *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła greckokatolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*, Lublin 2014.

2.3. Uwarunkowania społeczno-religijne

Trzeci typ to uwarunkowania społeczno-religijne. Rozumiem przez nie przede wszystkim model polskiej religijności oparty na prostej ludowej pobożności, masowym charakterze praktyk (pielgrzymki, okresowe nabożeństwa, uroczystości milenijne), szczególnej roli kultu Najświętszej Maryi Panny, powierzchownej i płytkiej refleksji intelektualnej oraz sporej emocjonalności w przeżywaniu własnej wiary²⁵.

Mimo wielu lat wytężonej pracy ideologicznej oraz wysiłków zmierzających do zbudowania bezklasowego, ateistycznego społeczeństwa socjalistycznego osiągnięcia polskich komunistów były mizerne. Przeprowadzone w 1960 r. przez OBOP, wśród dorosłej ludności Polski, badania wskazywały, że aż 46,7% mieszkańców wsi i 35,6% mieszkańców miast to regularnie praktykujący katolicy. Nieregularne praktyki deklarowało natomiast 33,3% mieszkańców wsi i 34% mieszkańców miast, niektóre praktyki religijne przestrzegało zaś 12,8% mieszkańców wsi i 17,9% mieszkańców miast. Jako niepraktykujący deklarowało się tylko 6,3% mieszkańców wsi i 12,3% mieszkańców miast²⁶.

Na kształtowanie się świadomości religijnej i narodowej ówczesnych Polaków – mimo podejmowanych przez SB długofalowych działań dezorganizujących – silnie oddziaływały znane miejsca pielgrzymkowe na czele z Jasną Górą, Kalwarią Zebrzydowską, Licheniem, Piekarami Śląskimi i Górą Świętej Anny²⁷. W 1961 r. na Jasną Górę weszły 64 masowe pielgrzymki, w 1963 r. – 37, w 1966 – 30 i podobnie w 1969 r. – 30²⁸. Również Piekary Śląskie – sanktuarium o charakterze krajowym – zgromadziło liczne rzesze pielgrzymów. Tylko 28 maja 1972 r. – podczas pielgrzymki stanowej mężczyzn – wczesnym rankiem zanotowano obecność ponad 15 tysięcy pielgrzymów²⁹. Testem sprawdzającym siłę religijności ludowej i potwierdza-

²⁵ Zob. *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Warszawa 2000.

²⁶ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, s. 165.

²⁷ Zob. *Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę 1945-1989. Wybór dokumentów*, wstęp i redakcja W. P. Właźlak, A. Sznajder, Katowice 2009; K. Banaś, *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec pielgrzymek stanowych do Piekar Śląskich (1947-1989)*, Katowice 2013.

²⁸ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, s. 227-229.

²⁹ R. Ciupa, Ł. Marek, *Górnośląski azyl. Pielgrzymki stanowe do Piekar Śląskich w materiałach Służby Bezpieczeństwa*, Katowice 2015, s. 31.

jącym jej skuteczność był program Wielkiej Nowenny (1957-1966) oraz uroczystości milenijne (1966-1967). 3 maja 1966 r. podczas centralnych uroczystości milenijnych na Jasnej Górze zgromadziło się ponad milion wiernych³⁰. Zdecydowany wpływ na stabilność polskiego modelu religijności miał wciąż znaczący odsetek ludności zamieszkującej wieś. W 1950 r. było to 63,1%, ludności Polski, w 1960 r. – 51,7%, w 1970 r. – 47,7%, a w 1978 r. wciąż jeszcze 42,5%³¹.

3. Komisje Konferencji Episkopatu Polski jako instytucjonalne narzędzia recepcji

Nauczanie Soboru Watykańskiego II mogło być aplikowane do Kościoła lokalnego tylko poprzez działalność specjalnie powołanych instytucji i organów wyposażonych w odpowiednie instrumenty prawno-decyzyjne oraz wykonawcze³². Dlatego na przestrzeni lat 1963-1969 Konferencja Episkopatu Polski powołała komisje, które w sposób szczególny były odpowiedzialne za recepcję Vaticanum II³³. W znacznej mierze efektywność prac tych ciał kolegialnych zależała od współdziałania dwóch wielkich hierarchów polskiego Kościoła – kardynała

³⁰ *Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszcza k, Warszawa 2005.

³¹ W diametralnie odmiennej sytuacji społeczno-religijnej przebiegała recepcja w krajach Europy Zachodniej, które – począwszy od dekady lat siedemdziesiątych XX w. – pogrążyły się w głębokiej kontestacji chrześcijaństwa oraz sekularyzacji powiązanej z konsumpcyjnym stylem życia. Ciekawe spostrzeżenia w tej materii poczynili już w 1967 r. biskupi Jerzy Stroba i Ignacu Jeż, którzy odbyli wówczas podróż do Szwajcarii, Francji, Holandii i Niemiec. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 234, k. 41-42, Protokół 105. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 23-24 listopada 1967 r. W polskiej literaturze zmiany dotyczące praktyk religijnych opisał J. M a r i a ń s k i w publikacji: *Kościół w społeczeństwie przemysłowym*, Warszawa 1983, s. 102-122.

³² Doniosłą rolę w tej materii odgrywała osoba samego Prymasa Polski oraz związanych z jego urzędem instytucji, w szczególności Sekretariatu Prymasa Polski. W ramach jego struktur funkcjonował między innymi Wydział Spraw Zakonnych, którego prace wywarły znaczący wpływ na przystosowaną odnowę życia zakonnego w Polsce.

³³ Centralnym organem Konferencji Episkopatu Polski była Komisja (później Rada) Główna, w skład której od końca 1969 r. wchodził: Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński, kardynał Karol Wojtyła, biskup Bronisław Dąbrowski, arcybiskup Antoni Baraniak, arcybiskup Bolesław Kominek, biskup Piotr Kałwa, biskup Franciszek Jop, biskup Ignacy Tokarczuk, biskup Józef Rozwadowski. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 246, k. 27-29, Organa Konferencji Episkopatu Polski, stan na dzień 16 stycznia 1970 r.

Stefana Wyszyńskiego i arcybiskupa Karola Wojtyły³⁴. Tak było w przypadku Komisji Teologicznej, o której powstanie zabiegał specjalnie w liście do Prymasa Polski z 28 lutego 1966 r. metropolita krakowski:

„[...] zakończenie Soboru oraz jego dorobek doktrynalny stanowi dobrą okazję do powołania Komisji Teologicznej. Dorobek doktrynalny jest bowiem bardzo obfity i zarazem bardzo nowy. Prawidłowe posługiwanie się nim w nauczaniu seminaryjnym, a także duszpasterstwie, kaznodziejstwie oraz katechizacji – a to jest obowiązkiem całego Kościoła w przyszłości – możliwe jest tylko pod warunkiem gruntownego przepracowania teologicznego. Sprawa należy do teologów – dotyczy ich warsztatu. Komisja teologiczna miałaby za zadanie: 1) nawiązać do pracy samego Soboru; 2) nadać pracy teologów właściwą rangę, organizację i celowość”³⁵.

Oprócz Komisji Teologicznej istotną rolę pełniła Komisja Liturgiczna, gdyż spoczywał na niej główny ciężar przygotowania i wydania polskich edycji ksiąg liturgicznych. W latach 1962-1975 przewodniczył jej biskup opolski Franciszek Jop, który odcisnął też wyraźne piętno na odnowie liturgii w Polsce. W czasie trwania Soboru i bezpośrednio po nim członkami Komisji Liturgicznej byli ponadto: biskup pomocniczy archidiecezji gnieźnieńskiej skierowany do pracy duszpasterskiej we Wrocławiu Andrzej Wronka, biskup pomocniczy diecezji przemyskiej Stanisław Jakiel, ks. Jan Adamecki oraz o. Franciszek Małaczyński OSB. W późniejszych latach zasilili ją inni wybitni eksperci: administrator apostolskiej diecezji sandomierskiej biskup Piotr Gołębiowski, biskup pomocniczy diecezji częstochowskiej Tadeusz Szwagrzyk, ks. Waław Schenk, o. Placyd Galiński OSB, ks. Bolesław Kosecki, ks. Jerzy Zalewski, ks. Lucjan Balter SAC³⁶.

³⁴ Począwszy od jesieni 1969 r. współpraca obu kardynałów była jeszcze bliższa i harmonijna, gdyż 30 września tego roku Konferencja Episkopatu Polski wybrała metropolitę krakowskiego Karola Wojtyłę zastępcą przewodniczącego KEP. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 245, k. 32, Pismo Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego do metropolity krakowskiego kardynała Karola Wojtyły, Warszawa, 2 października 1969 r.

³⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 221, k. 15, Pismo arcybiskupa metropolity krakowskiego Karola Wojtyły do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Kraków, 28 lutego 1966 r.

³⁶ H. J. Sobeczko, *Prace Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 38(1985), nr 4-5, s. 292, 295-297.

Inną ważną – z punktu widzenia recepcji – komisją była utworzona 10 lutego 1966 r. Komisja Episkopatu do Spraw Ekumenizmu. Jej pierwszym przewodniczącym, w latach 1966-1968, był biskup pomocniczy archidiecezji warszawskiej Jerzy Modzelewski, zastępcą ks. Władysław Miziołek, członkami: ks. Henryk Bogacki, ks. Józef Grzelczak TCh, ks. Władysław Hładowski, o. Krzysztof Kasznica OP, ks. Stanisław Nagy SCJ, o. Stanisław Szymański SJ, ks. Andrzej Zuberbier, ks. Aleksander Bystry³⁷. W kadencji lat 1969-1974 Komisję tworzyli: przewodniczący – administrator apostolski diecezji pińskiej biskup Władysław Jędruszak, sekretarz – o. Stanisław Bajko SJ, członkowie: biskup Jerzy Modzelewski, biskup Władysław Miziołek, o. Dominik Michałowski OSB, ks. Władysław Hładowski, o. Stanisław Szymański SJ, o. Celestyn Napiórkowski OFMConv, ks. Zygmunt Chwiłkowski, o. Szczepan Jaroszewski OP i o. Jacek Bojarski OP³⁸.

Nadzór nad pracami Komisji Apostolstwa Świeckich od 31 sierpnia 1966 r. sprawował jej przewodniczący arcybiskup Karol Wojtyła. Metropolita krakowski był też najprawdopodobniej inicjatorem powstania tej komisji i rzecznikiem udziału w niej świeckich. Ostatecznie jednak w jej skład weszli wyłącznie duchowni³⁹. Sekretarzem Komisji Apostolstwa świeckich został ks. Franciszek Macharski, członkami: biskup pomocniczy diecezji gdańskiej Lech Kaczmarek, biskup pomocniczy diecezji łódzkiej Jan Fondaliński, biskup pomocniczy archidiecezji krakowskiej Jan Pietraszko, biskup pomocniczy diecezji lubelskiej Bolesław Pylak, ks. Tadeusz Fedorowicz, o. Eugeniusz Weron SAC⁴⁰.

³⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 220, k. 23, Protokół 91. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 9-10 luty 1966 r.

³⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 242, k. 9, Protokół 113. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 12-13 luty 1969 r.; *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, red. J. B u d n i a k, Z. G l a e s e r, T. K a ł u ż n y, Z. J. K i j a s, Kraków 2016, s. 431.

³⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 21, 038, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 8 marca 1966 r. Arcybiskup Wojtyła zadał wówczas kardynałowi Wyszyńskiemu pytanie: „[...] czy przedstawieni kandydaci do Komisji Episkopatu Apostolstwa Świeckich otrzymają nominacje”. W odpowiedzi Prymas Wyszyński stwierdził: „[...] najpierw należy przyjrzeć się kandydatom świeckim – może trzeba będzie z kogoś zrezygnować, innych zaś zaprosić, w każdym razie zaczekać”. W 1967 r. powołano jednak kilku świeckich jako ekspertów Komisji.

⁴⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 21, 076, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 30 sierpnia 1966 r.

Wkrótce wielkie zaangażowanie metropolity krakowskiego wpłynęło również na jego wybór do utworzonej przez Pawła VI w styczniu 1967 r. „*Consilium de Laicis*” („Rady Świeckich”)⁴¹.

Z kolei na czele specjalnie powołanej, jeszcze w okresie obrad Soboru Watykańskiego II, Komisji Soborowej stał arcybiskup poznański Antoni Baraniak. Pozostałymi członkami byli: kardynał Karol Wojtyła, arcybiskup Bolesław Kominek, biskup lubelski Piotr Kałwa, biskup kielecki Jan Jaroszewicz, biskup pomocniczy diecezji gdańskiej Lech Kaczmarek, administrator apostolski *ad nutum Sanctae Sedis* diecezji warmińskiej biskup Józef Drzazga, o. Bernard Przybylski OP i ks. Wincenty Granat⁴². Od przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. zmieniła ona nazwę na: Komisja realizacji Soboru Watykańskiego II (ściślej: Komisja do Spraw Wprowadzenia Uchwał Soboru Watykańskiego II)⁴³. Jesienią 1970 r. – podczas 121. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – arcybiskup Antoni Baraniak analizując stan odnowy posoborowej:

„Omówił również kierunki zadań, jaki aktualnie wyłaniają się przed Komisją, a mianowicie troska o popularyzowanie autentycznej nauki Soboru, właściwe rozeznanie i ocena dotychczasowego dorobku soborowego w Polsce oraz należne wskazywanie dalszych etapów odnowy soborowej w polskiej rzeczywistości kościelnej, troska o rejestrację szeroko pojętej dokumentacji soborowej, kontakty z zagranicznymi ośrodkami, a zwłaszcza rzymskimi itp.”⁴⁴.

W proces odnowy posoborowej – w różnych wymiarach – włączone były również inne komisje działające przy Konferencji Episkopatu Polski. Na wymienienie zasługują szczególnie: Komisja Duszpasterstwa Ogólnego, której przewodniczył arcybiskup wrocławski Bolesław Kominek, Komisja Maryjna, kierowana przez biskupa częstochowskiego

⁴¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, 013, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 11 kwietnia 1967 r. Zob. J. Dyduch, *Rola Kardynała Karola Wojtyły w pracach Komisji Apostolstwa Świeckich*, [w:] *Karol Wojtyła jako biskup krakowski*, red. T. Piersonek, R. Zawadzki, Kraków 1988; idem, *Udział Kardynała Karola Wojtyły w pracach Rady Świeckich*, „Prawo Kanoniczne” 39(1996), nr 1-2, s. 3-16.

⁴² AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 233, k. 18, Komisje Konferencji Episkopatu Polski na dzień 1 września 1967 r.

⁴³ Od końca lat siedemdziesiątych XX w. bardzo energicznie kierował nią biskup pomocniczy diecezji łódzkiej Bohdan Bejze.

⁴⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 250, k. 40, Protokół 121. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 3-4 września 1970 r.

Stefana Barełę, Komisja Katechetyczna⁴⁵ z biskupem pomocniczym administratury apostolskiej w Gorzowie Wielkopolskim Jerzym Strobą oraz Komisja Studiów i Seminariów na czele z biskupem łódzkim Michałem Klepaczem (do stycznia 1967 r.), a następnie biskupem Lechem Kaczmarkiem⁴⁶. W maju 1967 r. z Komisji Studiów i Seminariów wydzielono dwie podkomisje: Podkomisję Studiów oraz Podkomisję Seminariów. Następnie – w styczniu 1970 r. – zastąpiona została przez dwa odrębne, samodzielne ciała: Komisję do Spraw Nauki na Fakultetach i w Seminariach (Komisja do Spraw Nauki), kierowaną przez kardynała Karola Wojtyłę oraz Komisję do Spraw Seminariów Duchownych, kierowaną przez biskupa Lecha Kaczmarka⁴⁷.

Na marginesie rozważań o instrumentach odnowy posoborowej podkreślić należy duże znaczenie działalności wydawniczej samej Konferencji Episkopatu Polski, jak i poszczególnych jej członków. Wśród wielu wydawnictw – poszerzających stan wiedzy polskich katolików o Soborze Watykańskim II – wskazać należy na wydrukowanie w 1967 r. podstawowego zbioru dokumentów soborowych zatytułowanego: „Konstytucje, Dekrety i Deklaracje Soboru Watykańskiego II”. Publikacja została opatrzona krytycznymi wstępami-komentarzami do każdego z dokumentów soborowych. Wśród autorów wprowadzeń byli między innymi specjaliści tej rangi co: ks. Stanisław Czerwik, ks. Andrzej Maria Deskur, o. Augustyn Jankowski OSB, ks. Marian Jaworski, biskup Kazimierz Majdański, ks. Józef Majka, o. Stefan Moysa SJ, ks. Stanisław Nagy, o. Bernard Przybylski OP, ks. Stanisław Smoleński, ks. Andrzej Zuberbier. Na szczególną uwagę zasługują również dwie inne pozycje. Opublikowana w 1969 r. w Paryżu książka arcybiskupa Bolesława Kominka: „Kościół po Soborze” oraz wydana w 1972 r. w Krakowie publikacja kardynała Karola Wojtyły: „U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II”.

⁴⁵ Efektem prac Komisji było wydanie w grudniu 1968 r. w Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu posoborowego *Katechizmu religii katolickiej*. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 235, k. 39-40, Protokół 106. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 24-25 stycznia 1968 r.; AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 243, k. 36-39, Protokół 114. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 4-5 maja 1969 r.

⁴⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, k. 3, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 14 lutego 1967 r.

⁴⁷ Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 246, k. 32, 40, Organa Konferencji Episkopatu Polski, stan na dzień 16 stycznia 1970 r.

Sporym przedsięwzięciem była redagowana przez biskupa Bohdana Bejze – w latach 1967-1995 – dwudziestotomowa seria „W nurcie zagadnień posoborowych”⁴⁸.

4. Wybrane obszary odnowy posoborowej jako egzemplifikacja recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce

4.1. Odnowa liturgii i studia biblijne

Pierwszym dokumentem, prawie jednomyślnie uchwalonym pod koniec drugiej sesji Soboru Watykańskiego II (4 grudnia 1963 r.), była Konstytucja o liturgii „Sacrosanctum Concilium”. Jej wprowadzenie w życie zainicjował papież Paweł VI przez wydanie, 25 stycznia 1964 r., Motu proprio „Sacram liturgiám” i powołanie do życia „Rady dla wykonania Konstytucji o liturgii”. Na czele tego kolegialnego organu stanął ówczesny biskup Bolonii, kardynał Giacomo Lercaro, a funkcję sekretarza pełnił ks. Annibale Bugnini CM⁴⁹.

W Polsce jednym z prekursorów promowania reformy liturgicznej był arcybiskup Karol Wojtyła. Metropolita krakowski już 18 czerwca 1965 r. w piśmie skierowanym do Prymasa Polski zapowiedział powołanie do życia Studium (lub Instytutu) Duszpasterstwa Liturgicznego w Krakowie, które kształciłoby:

„[...] promotorów duszpasterstwa liturgicznego w duchu soborowej Konstytucji o liturgii. [...] Studium to swoim duszpastersko-praktycznym nastawieniu nie musi być związane z samą uczelnią, ale stanowić organizm dla siebie, podporządkowany Episkopatowi, a na zlecenie Episkopatu Arcybiskupowi Krakowskiemu”⁵⁰.

Realizacja zamierzeń arcybiskupa krakowskiego nastąpiła praktycznie w trybie natychmiastowym, gdyż już w 1966 r. ustanowił przy Kurii Metropolitalnej Studium Liturgiczne, którego kierownikiem został

⁴⁸ Więcej informacji na temat charakteru publikacji soborowych i posoborowych w Polsce zawiera omówienie biskupa Bohdana Bejze wygłoszone podczas obrad 131. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 260, k. 58-60, Protokół 131. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Kraków, 27-28 czerwca 1972 r.

⁴⁹ V. Carboné, *Il „Diario” conciliare di Monsignor Pericle Felici*, red. A. Marchetto, Città del Vaticano 2015, s. 376; M. Białkowski, *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016, s. 67.

⁵⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 217, k. 9, Pismo arcybiskupa metropolity krakowskiego Karola Wojtyły do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Kraków, 18 czerwca 1965 r.

o. Franciszek Małaczyński OSB. Dwa lata później – już jako kardynał – Karol Wojtyła przekształcił Studium w Instytut Liturgiczny złączony z Papieskim Wydziałem Teologicznym. Kierownictwo Instytutu powierzono ks. Wacławowi Świerzawskiemu. Jednocześnie zapleczem powstającej infrastruktury Instytutu został kościół św. Marka, w którym urządzano dni skupienia i rekolekcje dla słuchaczy. W pierwszych latach działalności Instytutu zajęcia odbywały się w dwóch sekcjach: teoretycznej i praktycznej, przy czym pierwsza stanowiła Studium Przywydźiałowe Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie, druga zaś służyła kapłanom diecezjalnym i zakonnym do właściwego rozumienia i realizowania reformy liturgicznej. W pierwszych latach działalności Instytutu wykładowcami było grono wybitnych specjalistów: o. Augustyn Jankowski OSB, o. Franciszek Małaczyński OSB, o. Paweł Sczaniecki OSB, ks. Stanisław Czerwik, ks. Franciszek Macharski, ks. Józef Tischner⁵¹.

W kontekście posoborowej aktywności metropolity krakowskiego konieczne jest wyjaśnienie formułowanych wobec kardynała Stefana Wyszyńskiego zarzutów o blokowaniu, czy wręcz przeciwstawianiu się soborowej reformie liturgicznej. Ksiądz Helmut Jan Sobeczko, analizując dokumenty pierwszych lat po ogłoszeniu Konstytucji o liturgii „Sacrosanctum Concilium”, wyraźnie stwierdza, że kierowany przez Prymasa Tysiąclecia polski episkopat nie odrzucał soborowej reformy, ale przyjął słuszną zasadę stopniowego wprowadzania soborowej reformy liturgicznej⁵². Stan ten dobrze wyrażały wnioski z dyskusji podczas obrad 104. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski:

„Wykonanie soborowej Konstytucji Liturgicznej postępuje stopniowo. Niekiedy jednak zawodzą wykonawcy. Duchowieństwo nie jest dostatecznie doinformowane i nie zawsze rozumie głęboką wymowę i znaczenie zachodzących zmian. Odczuwa się to zwłaszcza w Liturgii Słowa. Wprowadzenia biblijne nastęrczają na obecnym etapie duże trudności. Dotychczasowe gesty kapłana przy Mszy św. uznano za przesadne, lecz obecnie czynią z niego statystę. Pośpiech w zmianach jest niewskazany”⁵³.

⁵¹ S. K o p e r e k, *Dwadzieścia pięć lat w służbie liturgii*, [w:] *Euntes docete. XXV lat Instytutu Liturgicznego na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, Kraków 1993, s. 339-341.

⁵² H. J. S o b e c z k o, *Pastoralne wyzwania Konstytucji „Sacrosanctum Concilium” dla Kościoła w Polsce*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 21(2005), s. 237.

⁵³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 233, k. 30, Protokół 104. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 11-12 września 1967 r.

Biskupi ustami kardynała Stefana Wyszyńskiego krytycznie oceniali zbyt gwałtowne i odgórnie narzucaną reformę, bez należytego wpięrow przygotowania duchownych i wiernych. Zastrzeżenia episkopatu wobec dykasterii rzymskich dotyczyły zasadniczo sposobu wprowadzania reformy. Prymas uzasadniał to w piśmie z 29 listopada 1968 r. skierowanym do Kongregacji Obrzędów:

„Otwarcie i szczerze referuję głosy niepokoju Episkopatu Polski, wypowiedziane w czasie obrad Konferencji Plenarnej, o dalszy zdrowy rozwój reformy. Mamy prawo do wypowiedzenia naszych obaw również dlatego, że święta liturgia jest wielkim dziedzictwem Kościoła Powszechnego, którego jesteśmy częścią i nie jest nam obojętne, co z tym dziedzictwem się dzieje”⁵⁴.

W liście tym dalej krytykuje relatywizm i brak szacunku dla przepisów liturgicznych, co powoduje zupełną dowolność, która godzi w społeczny i eklezjalny charakter liturgii. Prymas Polski powołuje się na zamieszanie i nieład w innych krajach, dlatego – pisze – „postanowiliśmy działać rozważnie i z odpowiednio długim czasem na realizację następującego planu działania”:

- przede wszystkim przygotować wiernych przez Konstytucję dogmatyczną o Kościele „Lumen gentium”, gdyż „stwierdziliśmy, iż brak znajomości tej Konstytucji w społeczeństwie ustawia w złej proporcji reformę liturgii, zmieniając ją na gorączkę zmian, bez należytego zrozumienia ich celu”;
- potrzebny jest odpowiednio długi czas na przygotowanie tekstów i druk książek liturgicznych, co w Polsce jest wyjątkowo trudne, a czasem zbyt późno wprowadzenie reformy;
- również odpowiedniego czasu wymaga przeszkolenie duchowieństwa, aby z należyłym zrozumieniem przyjęło zmiany i umiało je wiernym wyjaśniać;
- wreszcie potrzeba czasu na duszpastersko owocne wprowadzenie wiernych do nowej liturgii, co przy duszpasterstwie masowym nie jest łatwe⁵⁵.

⁵⁴ Cyt. za: H. J. Sobeczko, *Pastoralne wyzwania Konstytucji „Sacrosanctum Concilium” dla Kościoła w Polsce*, s. 237.

⁵⁵ Ibidem, s. 238.

Mimo sporej ostrożności w przeprowadzaniu odnowy liturgicznej kardynał Stefan Wyszyński w powierzonej sobie archidiecezji warszawskiej wzorcowo wprowadzał poszczególne etapy reformy liturgicznej i angażował w nią jak największą grupę kapłanów. I tak dbałość o piękno sprawowania Eucharystii i sakramentów zapewniała powołana 6 marca 1965 r. Archidiecezjalna Komisja Liturgiczna⁵⁶.

Oprócz wspomnianych już – krakowskiego i warszawskiego – ośrodków odnowy liturgicznej ważne miejsce na mapie recepcji zajmował Katolicki Uniwersytet Lubelski. Ośrodek lubelski swoje znaczenie zawdzięcza przede wszystkim osobie ks. Franciszka Blachnickiego (1921-1987). W marcu 1965 r. twórca ruchu Światło-Życie zainicjował powstanie Lubelskiego Zespołu Liturgistów. W jego skład weszli księża reprezentujący Sekcję Pastoralną Wydziału Teologicznego KUL, Instytutu Muzykologii Kościelnej KUL, Diecezjalnej Komisji Liturgicznej w Lublinie oraz lubelski klasztor oo. jezuitów⁵⁷. Dużą popularnością cieszyły się organizowane przez Zespół dwudniowe kursy liturgiczne. Obok odnowionej liturgii obejmowały one naukę praktycznego sprawowania odnowionych obrzędów mszy św. W 1966 r. ks. Franciszek Blachnicki rozpoczął wydawanie „Biuletynu Odnowy Liturgii”, który zawierał między innymi praktyczne propozycje związane z realizacją soborowej odnowy liturgicznej⁵⁸. Ponadto w 1968 r. ks. Franciszek Blachnicki zainicjował w imieniu Instytutu Teologii Pastoralnej KUL organizacje sympozjów liturgicznych. Pierwsze takie spotkanie odbyło się w sierpniu 1969 r. w Krościenku nad Dunajcem⁵⁹.

Ważnym wymiarem recepcji odnowionej liturgii było przygotowanie, redakcja i druk ksiąg liturgicznych. Proces ten został rozłożony na okres prawie dwudziestu lat. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy doszukiwać nie tylko w ograniczonych możliwościach wydawniczych, ale również w świadomym wyborze polskiego episkopatu. Dzięki odstępom czasu, w jakich ukazywały się poszczególne księgi, możliwe było odpowiednie przygotowanie duchowieństwa i wiernych

⁵⁶ G. B e r e s z y ń s k i, *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, Warszawa 2000, s. 73.

⁵⁷ A. W o d a r c z y k, *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, Katowice 2008, s. 248-249.

⁵⁸ Ibidem, s. 258-259.

⁵⁹ Ibidem, s. 253.

do ich przyjęcia. Użyteczność duszpasterska była też podstawowym kryterium pierwszeństwa w wydawaniu nowych ksiąg, dlatego starano się najpierw o polskie wydanie nowego „Ordo Missae” i „Modlitwy powszechnej”, co nastąpiło w 1970 r.⁶⁰. Następnie – w latach 1972-1978 – wydano siedem tomów „Lekcjonarza mszalnego” i jednocześnie rozpoczęto wydanie obrzędów sakramentów, które zainaugurował w 1972 r. „Chrzest dzieci”⁶¹.

Recepcja nauczania soborowego nakreślonego w Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym „Dei verbum” najpełniej wyraziła się w przywróceniu centralnego miejsca w życiu chrześcijańskim Pismu Świętemu. W tym aspekcie szczególnie duże osiągnięcia święciła biblistyka. Dyskurs naukowy znalazł swoje bogate odzwierciedlenie na łamach wydawanego już od 1948 r. „Ruchu Liturgicznego i Biblijnego” – czasopisma poświęconego dwóm głównym źródłom życia chrześcijańskiego⁶².

Nowy przekład ksiąg Starego i Nowego Testamentu – kluczowy projekt polskiej biblistyki – realizowany począwszy od końca lat pięćdziesiątych XX stulecia. We wrześniu 1958 r., podczas Zjazdu Biblistów Polskich w Lublinie, o. Augustyn Jankowski OSB ogłosił projekt wspólnego (KUL oraz opactwo benedyktynów w Tyńcu pod Krakowem) wydania przekładu Biblii. Ostatecznie benedyktyni nawiązali współpracę z Wydawnictwem Pallottinum z Poznania i już w 1959 r. rozpoczęto żmudne prace translatorskie oraz redakcyjne⁶³. W skład kolegium redakcyjnego przygotowującego pierwsze wydanie weszli prawie wyłącznie tynieccy benedyktyni, między innymi: o. Augustyn Jankowski OSB, o. Franciszek Małaczyński OSB, o. Karol Meissner OSB, o. Piotr Rostworowski OSB, o. Bernard Turowicz OSB. Edycja miała charakter pracy zbiorowej, gdyż poszczególne

⁶⁰ Zatwierdzenie tekstu „Ordo Missae” przez „Radę dla wykonania Konstytucji o liturgii” nastąpiło już na początku 1968 r. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 23, k. 4, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 23 stycznia 1968 r.

⁶¹ H. J. Sobieczko, *Pastoralne wyzwania Konstytucji „Sacrosanctum Concilium” dla Kościoła w Polsce*, s. 242.

⁶² Zob. *Sześćdziesiąt lat „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” w służbie odnowy biblijnej i liturgicznej w Polsce*, red. S. Wróńska, Kraków 2007.

⁶³ R. Pietkiewicz, *Przekład Biblii Tysiąclecia i jego zastosowanie w Lekcjonarzu mszalnym*, [w:] *Słowo Boże w liturgii. Obecność – celebrowanie – aktualizacja*, red. S. Arazczuk, „Colloquia Wratislaviensia” t. 4, Wrocław 2010.

księgi przygotowali różni tłumacze. W pierwszym wydaniu wymieniono 39 osób.

Gotowy przekład poddano rewizji, ujednoczeniu i korekcie literackiej. Dokładnie 2 sierpnia 1965 r. ukazały się pierwsze egzemplarze „Biblii Tynieckiej”, zwanej „Biblią Tysiąclecia”⁶⁴. Wobec wielu krytycznych głosów szczególnie duże znaczenie miało drugie wydanie „Biblii Tysiąclecia” w 1971 r. Zawierało ono nowe przekłady kilku ksiąg, znaczące zmiany stylistyczne, korektorskie, uporządkowanie pisowni, terminologii i nazewnictwa. Równocześnie – już od 1960 r. – trwały zaawansowane prace nad kolejnym krytycznym przekładem. Była nią „Biblia Poznańska”, która ukazała się w latach 1973-1974. Inicjatorem tego najlepszego polskiego tłumaczenia Pisma Świętego był ks. Aleksy Klawka, za przekład ksiąg Starego Testamentu odpowiadał ks. Michał Peter, zaś Nowego Testamentu ks. Marian Wolniewicz.

4.2. Odnowa kolegalności i synodalności

Model eklezjologii wypracowany na Soborze Watykańskim II wprowadził nowe teologiczne ujęcie Kościoła, rozumianego już nie jako *societas perfecta* czy Mistyczne Ciało Chrystusa, ale *communio* – wspólnotę. Głównym rysem zmian eklezjologicznych było przywrócenie kolegalności i synodalności. Podstawowe ustalenia zawierała Konstytucja dogmatyczna o Kościele „*Lumen gentium*” z 18 listopada 1964 r. Natomiast szczegółowe – w zakresie kolegalności – Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele „*Christus Dominus*” z 28 października 1965 r., Dekret o posłudze i życiu kapłanów „*Presbyterorum Ordinis*” z 7 grudnia 1965 r. oraz Motu proprio Pawła VI „*Ecclesiae Sanctae*” z 6 sierpnia 1966 r. Instytucję Synodu Biskupów przewracało zaś Motu proprio Pawła VI „*Apostolica sollicitudo*” z 5 września 1965 r.⁶⁵.

⁶⁴ Podstawą przekładu były krytyczne edycje tekstów oryginalnych. Do tekstu hebrajskiego i fragmentów aramejskich Starego Testamentu: *Biblia Hebraica*, ed. R. Kittel, A. Alt, O. Eissfeldt, Stuttgart 1945; do tekstu greckiego Starego Testamentu: *Septuaginta...*, ed. A. Rahlfs, t. 1-2, Stuttgart 1943; do tekstu greckiego Nowego Testamentu: *Novum Testamentum Graece at Latine*, ed. A. Merk, Romae 1951.

⁶⁵ W. Jakubowski, J. Solarczyk, *Ustrój Kościoła Rzymskokatolickiego. Wybrane zagadnienia instytucjonalne*, Warszawa 2002, s. 30-33.

Statut Konferencji Episkopatu Polski z 15 marca 1969 r.

Jednym z efektów recepcji Vaticanum II było uregulowanie statusu prawnego Konferencji Episkopatu Polski, którego Przewodniczącym – z racji piastowania godności Prymasa Polski – był kardynał Stefan Wyszyński⁶⁶. W kwietniu 1967 r. przygotowany wstępny projekt Statutu Konferencji Episkopatu Polski został na polecenie kardynała Stefana Wyszyńskiego przetłumaczony na język łaciński przez arcybiskupa Antoniego Baraniaka⁶⁷. Przetłumaczony projekt zatwierdzono już na 103. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, która obradowała w dniach 15-16 czerwca 1967 r.⁶⁸. Następnie zatwierdzony przez biskupów dokument został przesłany do zatwierdzenia przez Stolicę Apostolską. Naniesione przez Kurię Rzymską poprawki zostały przyjęte przez episkopat Polski 13 lutego 1969 r. i dokument po raz kolejny został przesłany do Rzymu. Ostateczne zatwierdzenie Statutu, przez Kongregację do Spraw Biskupów, nastąpiło 15 marca 1969 r. Dokument został zaaprobowany na okres pięciu lat, był bowiem – w pewnym sensie – wyrazem eklezjalnego eksperymentu⁶⁹.

Ogłoszony w języku łacińskim dokument w swojej treści potwierdzał wyjątkową pozycję Prymasa Polski i jego przywództwo w Kościele katolickim w Polsce⁷⁰. W skład Konferencji Episkopatu Polski wchodziło: biskupi ordynariusze, biskupi koadiutorzy, biskupi pomocniczy i biskupi tytularni, którzy sprawowali urząd na terenie Polski powierzony im dla dobra narodu przez Stolicę Apostolską lub Konferencję

⁶⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 23, k. 75, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 14 grudnia 1968 r. Konferencje Episkopatów, jako jedno z ciał kolegialnych w Kościele omówiono zostało w pracy: W. Jakubowski, M. Solarczyk, *Ustrój Kościoła Rzymskokatolickiego. Wybrane zagadnienia instytucjonalne*, Warszawa 2002, s. 166-173.

⁶⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, k. 12, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 11 kwietnia 1967 r.

⁶⁸ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, Łomża, 2014, s. 122.

⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 24, k. 44-45, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 19 czerwca 1969 r.; M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, s. 123.

⁷⁰ Archiwum Konferencji Episkopatu Polski (AKEP), dokument łaciński: *Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae, Varsaviae, die 13 februaryi Anno 1969*; J. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne” 56 (2013), nr 2, s. 5.

Episkopatu Polski. Konferencja Episkopatu Polski powoływała inne organy kolegialne: Radę Stałą, Sekretariat Episkopatu, komisje i sekretarza generalnego⁷¹. Zwyczajne zebrania plenarne miały odbywać się kilka razy w roku, a ich program ustalała i proponowała Rada Stała⁷².

Synody duszpasterskie

Recepcję synodalności, jako owocu nauczania soborowego, bardzo szybko podjęto w krajach Europy Zachodniej⁷³. Również w Polsce – mimo wielu obiektywnych trudności związanych z funkcjonowaniem Kościoła katolickiego w państwie komunistycznym – wielu hierarchów zdecydowało się na przygotowanie synodów na poziomie prowincji lub diecezji. Najczęściej, zgodnie z duchem Soboru Watykańskiego II, miały one charakter pastoralny. Pierwszy posoborowy synod diecezjalny zwołany został przez biskupa Antoniego Pawłowskiego w diecezji wrocławskiej w 1967 r.⁷⁴. Kolejne zaś zwoływane były w archidiecezji poznańskiej (lata 1968-1970), archidiecezji warszawskiej (lata 1971-1973), archidiecezji krakowskiej (lata 1972-1979), diecezji katowickiej (lata 1972-1975).

⁷¹ Reformę w funkcjonowaniu Komisji Głównej (Rady Stałej), w tym powołanie – w celu usprawnienia prac poszczególnych komisji episkopatu – dodatkowego sekretarza generalnego *ad intra* proponował w lutym 1969 r. kardynał Karol Wojtyła. Propozycja została jednak odrzucona. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 24, k. 2-3, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 11 luty 1969 r.

⁷² M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, s. 126-127.

⁷³ Już w latach 1966-1970 miały miejsce obrady „Holenderskiego synodu duszpasterskiego” w Utrechcie i w Noordwijkerhout. W latach 1969-1971 natomiast odbył się Synod Archidiecezji Wiedeńskiej. Kilka lat później odbyły się kolejne synody konferencji narodowych w krajach niemieckojęzycznych. Były to: Synod w Würzburgu w latach 1971-1975 (dla diecezji Republiki Federalnej Niemiec) oraz „Synod 72” w Szwajcarii obradujący w latach 1972-1975. Zob. J. Hernoga, *Recepcja Soboru Watykańskiego w Niemczech*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014, s. 413-434; I. Bokwa, *Synod 72 jako pierwszy etap recepcji Soboru Watykańskiego II w Szwajcarii*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014, s. 435-462; J. Szulist, *Niezłomny dialog – recepcja Soboru Watykańskiego w Austrii*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 377-401.

⁷⁴ Z. Gmurczyk, *Kościół wrocławski w rzeczywistości PRL-u za czasów biskupa Antoniego Pawłowskiego (1951-1968)*, Włocławek 2015, s. 270-277.

Synod archidiecezji warszawskiej – trzeci w dziejach Kościoła warszawskiego – zajął się przede wszystkim problematyką recepcji soborowej. W uchwałach synodalnych zdefiniowano na nowo pojęcie diecezji i parafii jako wspólnoty miłości; dowartościowano laikat; powszechne powołanie do świętości i apostołstwa skierowano do duchowieństwa, osób konsekrowanych i świeckich; zreorganizowano struktury diecezjalne, urzędy kurialne i terenowe w duchu służebności i pomocniczości; zreorganizowano formację przyszłych kapłanów w Wyższym Metropolitalnym Seminarium Duchownym⁷⁵.

Modelowy kształt miał synod archidiecezji krakowskiej. Jego otwarcie 8 maja 1972 r. poprzedziły prowadzone od 1970 r. konsultacje metropolity krakowskiego z najbliższymi współpracownikami. 8 maja 1971 r. kardynał Karol Wojtyła powołał 12-osobową Komisję Przygotowawczą Synodu. W okresie od maja 1971 r. do stycznia 1972 r. odbyła ona sześć głównych posiedzeń. W tym czasie – we współpracy z innymi podkomisjami – opracowała ona strukturę synodu, „Statut Duszpasterski Synodu Archidiecezji Krakowskiej” i „Regulamin Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej”⁷⁶. Oprócz organów legislacyjnych metropolita krakowski utworzył również specjalne ciała – Synodalne Zespoły Studyjne⁷⁷, których członkiem mógł zostać każdy, kto:

„[...] decydował się na wysiłek i podjęcie pracy nad zapoznaniem się oraz zapoznaniem innych z nauką Soboru Watykańskiego II. Pracę tę określono jako świadome włączenie się w misję Kościoła oraz współuczestnictwo w kierowaniu Kościołem”⁷⁸.

Uroczystość otwarcia synodu odbyła się 8 maja 1972 r., we wspomnienie św. Stanisława, w katedrze wawelskiej. 29 września 1972 r. metropolita krakowski wygłosił do członków Sekretariatu Synodu, jedno z najważniejszych przemówień programowych poświęconych problemowi recepcji Soboru Watykańskiego II:

⁷⁵ G. Bereszyński, *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, s. 139.

⁷⁶ Zob. *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, t. 1: *Przebieg prac synodalnych. Dokumenty synodu*, t. 2: *Dokumentacja*, Kraków 1985.

⁷⁷ Zob. T. Ponikło, *Chrześcijanin. Rozmowy ze Stefanem Wilkanowiczem*, Kraków 2009, s. 151-152.

⁷⁸ J. Marecki, *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 jako próba recepcji Soboru Watykańskiego II*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014 s. 621.

„Chciałbym z kolei wyjaśnić, jak rozumiem recepcję, jak można ją rozumieć. Wszak koncepcja może być rozumiana różnie. Może być więc rozumiana czysto teoretycznie (mówi się np. o recepcji Arystotelesa itp.). Coś z tego rodzaju recepcji musi być także i w recepcji Soboru. Wszak Sobór jest pewnym magisterium, jest bardzo bogatym magisterium, jest nauką. Istnieje więc potrzeba nauczania się Soboru od strony jego myśli, nawet od słów i sformułowań. Chodzi nam tutaj nie tylko o recepcję w tym znaczeniu, że tylko w znaczeniu przyswojenia sobie myśli tego Soboru, w pewnym sensie abstrakcyjnym. Chodzi nam o recepcję w znaczeniu bardziej integralnym. Wynika to właśnie z nauki Soboru o Kościele, Sobór był eklezjologiczny i eklezjologiczność tego Soboru – jeżeli tak można powiedzieć – polegała nie tylko na tym, że stworzył nam jakąś teorię Kościoła, nawet jakąś teologię Kościoła, że odpowiedział na pytanie: co to jest Kościół, ale że konsekwentnie wychodził stale od założenia: my jesteśmy Kościołem [...].

To jest właśnie owo drugie znaczenie recepcji, nie tylko umysłowe. Chodzi tu nie tylko o przyswojenie myśli, ale – o przyswojenie tej całej rzeczywistości, którą jest Kościół w świetle nauki Soboru. Przyswojenie owo rozumiem jako wypracowanie pewnej świadomości i pewnych postaw, jak to znów staram się przeprowadzić w moim studium o realizacji Soboru”⁷⁹.

Rady Kapłańskie

Kolejnym znakiem kolegalności Kościoła posoborowego były Rady Kapłańskie. Chronologicznie były one pierwszym organem kolegalnym kapłanów, który został ustanowiony w poszczególnych Kościołach partykularnych w Polsce w ramach odnowy posoborowej. Zadania stawiane Radom Kapłańskim precyzyjnie zostały określone w Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele „Christus Dominus” oraz w Dekrecie o posłudze i życiu kapłanów „Presbyterorum Ordinis”. W dokumentach tych podkreślono, że Rady Kapłańskie:

- reprezentują wszystkich księży pracujących w diecezji (diecezjalnych i zakonnych);

⁷⁹ K. Wojtyła, *Przemówienie do członków Sekretariatu Synodu wygłoszone w dniu 29 września 1972 r. w Krakowie*, [w:] *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, t. 2: *Dokumentacja*, s. 62.

- są organem doradczym biskupa ordynariusza, który wspiera go swą radą, doświadczeniem i znajomością potrzeb terenu, a przez to służy pomocą w kierowaniu diecezją;
- udzielają pomocy biskupowi w prowadzeniu dialogu z kapłanami (zasięgają ich opinie o potrzebach i trudnościach życia religijnego w diecezji oraz o swoich zamierzeniach);
- stwarzają możliwość dzielenia się duchowieństwa z biskupem swymi spostrzeżeniami i różnymi wnioskami;
- stwarzają warunki czynnej, zorganizowanej i systematycznej współpracy z biskupem w dziele planowania i realizowania różnych zadań diecezjalnych, a w tym i spraw dotyczących materialnej egzystencji księży pracujących w diecezji⁸⁰.

Powołanie Rad Kapłańskich zostało nakazane biskupom w formie obligatoryjnej. W myśl tego nakazu biskupi diecezjalni w Polsce powołali te ciała we wszystkich diecezjach w latach 1967-1981. W interesującym nas okresie – jako pierwsze w 1967 r. – powołane zostały Rady Kapłańskie w archidiecezji wrocławskiej i w diecezji kieleckiej. Natomiast w 1968 r. w diecezji gdańskiej, w 1969 r. w diecezji chełmińskiej, w 1970 r. w diecezji częstochowskiej, w 1971 r. w archidiecezji wileńskiej z siedzibą w Białymstoku⁸¹.

4.3. Nowe impulsy w ruchu ekumenicznym

Bezpośrednio przed otwarciem Soboru Watykańskiego II katolickie inicjatywy ekumeniczne inspirował „duch Janowy”. Papież Angelo Roncalli należał bowiem do wielkich admiratorów ekumenizmu. Do takich wydarzeń – oddających doskonale „literę i ducha” *Vaticanium II* – zaliczyć należy spotkanie ekumeniczne zorganizowane w warszawskim Klubie Inteligencji Katolickiej przez Anielę Urbanowicz 8 maja 1959 r. Uczestniczyli w nim duchowni luterańscy (ks. Zygmunt Michelis), prawosławni (ks. Jerzy Klinger) i katolicy (ks. Andrzej Bardecki). W kolejnych latach inicjatywa ta była kontynuowana i poszerzana

⁸⁰ W. Jakubowski, J. Solarczyk, *Ustrój Kościoła Rzymskokatolickiego. Wybrane zagadnienia instytucjonalne*, s. 177-178.

⁸¹ J. Krukowski, *Recepcja Soboru a struktury kościelne w Polsce*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja – doświadczenia perspektywy*, red. J. Homerski, F. Sulc, Lublin 1987, s. 129.

tak iż w listopadzie 1961 r. zorganizowano specjalną trzydniową Sesję Soborowo-Ekumeniczną⁸². Natomiast od stycznia 1962 r. Kościół w Polsce rozpoczął organizowanie okolicznościowych nabożeństw ekumenicznych w ramach „Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan”. 1 października 1962 r. Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński erygował – przy warszawskiej kurii metropolitalnej – Ośrodek do Spraw Jedności Chrześcijan, którego kierownikiem został ks. Władysław Miziołek⁸³. Ważną, inspirującą rolę w realizacji nauczania Vaticanum II odegrały serdeczne kontakty kardynała Stefana Wyszyńskiego i biskupa-adiunkta Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Zygmunta Michelisa, który w 1963 r. uzyskał zgodę Prymasa Polski na sprawowanie nabożeństw luterzańskich w kościele ss. sakramentek w Warszawie⁸⁴.

Równocześnie – latach 1963-1971 – w domu rekolekcyjnym Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża w Laskach pod Warszawą organizowano kilkudniowe sesje naukowe poświęcone tematyce ekumenicznej. Od 1964 r. zaczęto organizować rekolekcje ekumeniczne dla duchownych różnych wyznań chrześcijańskich, a od 1967 r. podobne rekolekcje organizowane są dla młodzieży⁸⁵.

Drogę ekumenizmu ostatecznie wyznaczył soborowy Dekret o ekumenizmie „Unitatis redintegratio” z 21 listopada 1964 r. Uchwalenie przez Sobór Watykański II tego dokumentu pozwoliło podejmować kolejne odważne inicjatywy ekumeniczne. 16 marca 1965 r. przy warszawskim Ośrodek do Spraw Jedności Chrześcijan powstało Studium Chrześcijańskiego Wschodu, a 10 lutego 1966 r. Konferencja Episkopu Polski powołała do życia Komisję Episkopatu do Spraw Ekumenizmu. Świadectwem ogromnej wagi, jaką episkopat Polski przykładał w tamtym czasie do ekumenizmu jest „List Pasterski Episkopatu” z 23 października 1968 r., poświęcony okazywaniu braterskiego szacunku braciom z innych Kościołów chrześcijańskich⁸⁶. Biskupi polscy pisali:

⁸² A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, s. 85-86.

⁸³ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, s. 31-32.

⁸⁴ Zob. J. Kłaczko, *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce w latach 1945-1975*, Toruń 2010.

⁸⁵ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, s. 32.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 32-33; *List pasterski Episkopatu Polski na Tydzień Modłów o zjednoczenie chrześcijan «O dążeniu do jedności chrześcijan»*, [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 544-548.

„Wewnętrzna przemiana serca musi ukazać się w prawdziwie braterskim stosunku do braci chrześcijan prawosławnych, do ewangelików i innych wspólnot chrześcijańskich. Nie może być w naszych sercach miejsca na uprzedzenia, na powierzchowne i krzywdzące sądy, na obojętność wobec wartości duchowych i religijnych u nich przechowywanych”⁸⁷.

Dokument ten wywołał zresztą bardzo ciekawe reakcje ze strony duchownych niekatolickich, dobrze ilustrujące skomplikowane relacje międzykonfesyjne oraz wciąż istniejące kwestie sporne:

„List był życzliwie przyjęty. Niektórzy duchowni protestanci prosili o wyrozumiałość, gdyż nie są samodzielni w działaniu ekumenicznym. Nieraz uczestniczą oni w nabożeństwach ekumenicznych, ale nie jako duchowni, oficjalnie – lecz prywatnie, przebywając incognito wśród wiernych w kościele. Lękają się o swoje stanowiska. Protestanci zawierający śluby kościelne z osobą wyznania rzym[sko]-kat[olickiego] nie chcą podpisywać zobowiązań odnośnie katolickiego wychowania dzieci. Na terenie diecezji sandomierskiej duchowni kościoła narodowego usiłowali organizować w swoich kościołach nabożeństwa ekumeniczne i zapraszali na nie kapłanów i wiernych Kościoła katolickiego. W Krakowie, gdzie przewodniczącym Rady Kościołów [Oddziału Wojewódzkiego Polskiej Rady Ekumenicznej – M. B.] jest duchowny kościoła narodowego i nie otrzymał zaproszenia na wspólną modlitwę ekumeniczną, inni zaproszenie nie przybyli na nabożeństwo”⁸⁸.

Punktem zwrotnym posoborowego ekumenizmu w Polsce była inicjatywa – Komisji Episkopatu do Spraw Ekumenizmu – nawiązania kontaktów z Polską Radą Ekumeniczną⁸⁹. Pierwsza wymiana korespondencji pomiędzy obiema stronami dialogu ekumenicznego miała miejsce w 1971 r.⁹⁰. W podsumowaniu działalności Komisji Ekumenicznej KEP, w lutym 1972 r., optymistycznie zwracano uwagę, że prowadzony jest dialog teologiczny z czterema wspólnotami kościelnymi na temat omówienia i wzajemnego uznania sakramentalności chrztu św.;

⁸⁷ *List pasterski Episkopatu Polski na Tydzień Modłów o zjednoczenie chrześcijan «O dążeniu do jedności chrześcijan»*, [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 547.

⁸⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 242, k. 10, Protokół 113. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 12-13 lutego 1969 r.

⁸⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 256, k. 40, Protokół 127. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 25 września 1971 r.

⁹⁰ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, s. 33-34.

szczególnie dokładne rozpoznanie teologiczne dotyczyło mariawitów; podjęto próbę nawiązania kontaktów z Polską Radą Ekumeniczną oraz uzyskano zgodę KEP na prowadzenie rozmów z Towarzystwem Biblijnym odnośnie rozpowszechniania Pisma św.⁹¹.

4.4. Odnowa struktur kościelnych

Recepcja nauczania soborowego wyrażała się również poprzez odnowę struktur kościelnych. W Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele „Christus Dominus” z 28 października 1965 r. znalazły się między innymi przesłanki do podjęcia zmian organizacji struktur kościelnych, które winny przede wszystkim odpowiadać potrzebom wiernych (DB 22).

Posoborowy projekt terytorialnej reorganizacji diecezji polskich z listopada 1967 r.

Najprawdopodobniej już wczesną wiosną 1966 r. podjęto prace przygotowawcze związane z posoborowym projektem reorganizacji Kościoła w Polsce, gdyż w protokole z posiedzenia Komisji Głównej Episkopatu Polski 8 marca 1966 r. znalazł się zapis: „Trzeba także pomyśleć o Komisji dla rewizji granic diecezji w związku z dekretem: De regime Episcoporum in Ecclesia”⁹².

Prace nad projektem zintensyfikowano, pod auspicjami arcybiskupa Bolesława Kominka, wiosną 1967 r. – gdy doszło do nominacji czterech administratorów apostolskich *ad nutum Sanctae Sedis* dla Wrocławiu, Gorzowa Wielkopolskiego, Opola i Olsztyna⁹³. Pół roku później – pismem z 10 listopada 1967 r. – arcybiskup Bolesław Kominek zwracał się do Prymasa Polski o umieszczenie sprawy projektu w programie obrad Komisji Głównej Konferencji Episkopatu Polski⁹⁴. Istotnie podczas najbliższego posiedzenia tego kolegialnego ciała – 22 listopada 1967 r.

⁹¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 258, k. 169, Protokół 129. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 9-10 lutego 1972 r.

⁹² AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 21, k. 38, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 8 marca 1966 r.

⁹³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 232, k. 56-57, Protokół 103. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 15-16 czerwca 1967 r.

⁹⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, k. 33, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 10 listopada 1967 r.

– projekt został zaprezentowany przez arcybiskupa Bolesława Kominka. Z naniesionych odręcznych uwag kardynała Stefana Wyszyńskiego wynika, że nie spotkał się on z aprobatą członków Komisji Głównej. Prymas Polski zanotował: „K[omisja] Gł[ówna] stoi na stanowisku, że projekt jest zbyt a) oderwany od historycznych stolic biskupich, b) że nie bierze pod uwagę warunków geogr[aficznych] i komunikacyjnych” i na marginesie: „nieaktualne, do akt”⁹⁵.

Projekt – dotąd nie publikowany w formie edycji źródłowej – jest przykładem nowatorskiego ujęcia oraz coraz mocniej odczuwalnej w Kościele potrzeby dostosowania do nowej rzeczywistości społeczno-politycznej. Być może właśnie fakt, że opierał się na zbyt odważnych i nowoczesnych założeniach, biorących pod uwagę przeobrażenia demograficzne, urbanistyczne oraz industrialne, nigdy nie wyszedł poza fazę opracowania. W tym miejscu przypomnijmy, że ówczesny podział administracyjny był zasadniczo efektem postanowień konkordatu zawartego pomiędzy Rzeczypospolitą Polską i Stolicą Apostolską 10 lutego 1925 r., zmodyfikowanych przez narzucone, powojenne zmiany granic w Europie Środkowo-Wschodniej. Posoborowy projekt nowego podziału Kościoła katolickiego w Polsce oparty został na następujących założeniach metodologicznych⁹⁶:

1) Podstawą terytorialnej reorganizacji diecezjalnej był istniejący podział administracyjny państwa. Uznano, że podstawową jednostką organizacji jest województwo, które stanowiło również samodzielną jednostkę ekonomiczną (osobny region rozwoju ekonomicznego). Diecezja, jako jednostka podziału administracyjnego Kościoła, podlegała administracyjno-państwowym regulacjom prawnym, zatem wskazane było by w relacjach z władzami państwowymi zależna była tylko od jednej władzy terytorialnej. Jeśli względy demograficzne zmuszały do podziału obszaru województwa na dwie lub więcej diecezji nie miały one wykraczać poza granice tego województwa.

2) Podział uwzględniał istniejącą sieć dróg oraz komunikacji (autobusy, kolej).

3) Ludność diecezji nie miała przekraczać jednego miliona, a wielkie miasta (powyżej pół miliona mieszkańców) mogły tworzyć odrębne diecezje. Stolicami diecezji (siedzibami biskupów) miały być miasta

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, k. 36-37, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

będące centrami demograficznymi i ekonomicznymi, a nie konieczne geograficznymi.

4) Tradycyjna stolica diecezji nie podlegałaby zmianie jeśli nie było w terenie innego miasta o lepszych walorach. Zalecano – w miarę możliwości – dostosowanie do istniejących granic.

5) Nazewnictwo i dane statystyczne przyjęto z oficjalnych roczników statystycznych. Dalszy podział na niższe jednostki administracyjne (dekanaty) miał być przygotowany już po przeprowadzeniu rewizji granic diecezji.

Rozważany przez Komisję Główną Konferencji Episkopatu Polski projekt zakładał podział na siedem prowincji kościelnych: 1) archidiecezję gdańską, z diecezjami: gdańską, koszalińską, olsztyńską, szczecińską; 2) archidiecezję gnieźnieńską, z diecezjami: bydgoską (chełmińską), gnieźnieńską, kaliską, Poznań Miasto, wrocławską; 3) archidiecezję katowicką, z diecezjami: częstochowską, katowicką, gliwicką; 4) archidiecezję krakowską, z diecezjami: jaworznicką, Kraków Miasto, kielecką, radomską (sandomierską), tarnowską; 5) archidiecezję lubelską, z diecezjami: białostocką, lubelską, przemyską, rzeszowską, zamoyską (chełmską); 6) archidiecezję warszawską, z diecezjami: Łódź Miasto, piotrkowską, plocką (Warszawa – Zachód), siedlecką (Warszawa – Wschód), Warszawa Miasto; 7) archidiecezję wrocławską, z diecezjami: gorzowską, legnicką, opolską, wrocławską⁹⁷.

Projekt zakładał więc „likwidację”: diecezji chełmińskiej (a na pewno radykalną zmianę jej granic i pozbawienie stołeczności Pelplina na rzecz Bydgoszczy lub Torunia⁹⁸), diecezji łomżyńskiej oraz administratur apostolskich w Drohiczynie⁹⁹ i w Lubaczowie (następcą tego ośrodka administracji kościelnej byłyby nowa diecezja zamoyska¹⁰⁰). Jednocześnie zakładano powstanie aż czterech diecezji miejskich, ograniczonych terytorialnie do obszaru samego miasta (Poznań, Kraków, Łódź, Warszawa), przy czym zastanawiające jest, że w gru-

⁹⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, k. 64-68, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

⁹⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, k. 39, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

⁹⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, k. 37, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, k. 51, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

pie tej pominięto Wrocław. Status arcybiskupstwa utraciłby Poznań, uzyskały natomiast Gdańsk, Katowice i Lublin. Projekt miał więc charakter kompleksowy: z jednej strony zmierzał do uregulowania administracji kościelnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych, z drugiej rozwiązywał ostatecznie kwestię fragmentów diecezji leżących na Kresach Wschodnich.

Podczas koniec obrad Komisji Głównej Konferencji Episkopatu Polski arcybiskup Bolesław Kominek dokonał podsumowania prac nad projektem. W protokole zapisano:

„[...] problem jeszcze bardzo niedojrzały i nie jest do końca przemyślany, dlatego propozycje nie są dopracowane, chodzi o zasygnalizowanie problemu podziału administracyjnego diecezji w Polsce. W dyskusji podkreślono, by zająć się najpierw terenem Ziemi Zachodnich, a potem Polską centralną. Zasadniczy błąd projektu to, że odchodzi się od dawnych siedzib, zrywa się z tradycją, gotowymi urządzeniami. Przeniesienie stolic biskupich prawie że niemożliwe w dzisiejszych warunkach ekonomicznych. Niektóre koncepcje b[ardzo] śmiałe”¹⁰¹.

Zatem przyczyny obiektywne takie jak: zerwanie z historycznymi siedzibami stolic biskupich, brak uregulowanej sytuacji kościelnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych, obecność czynników ekonomicznych, a może i przewidywane sprzeczności władz państwowych sprawiły, że dokument nie był przedmiotem obrad zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski, a dalsze prace studyjne zostały wstrzymane¹⁰².

Zmiany struktur kościelnych wprowadzone bullą „Episcoporum Poloniae coetus” z 28 czerwca 1972 r.

Tymczasowy status polskiej struktury kościelnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych był przedmiotem ostrych konfliktów pomiędzy rządem

¹⁰¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, k. 77, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 22 listopada 1967 r.

¹⁰² W czerwcu 1970 r. pojawił się jednak kolejny projekt – tym razem ograniczony tylko do administratury apostolskiej w Gorzowie Wielkopolskim. Biskup Wilhelm Pluta wnioskował wówczas o jej podział na trzy diecezje. Papież przychylnie ustosunkował się do tej propozycji już w listopadzie 1970 r. Ostatecznie sugestia dotycząca podziału została spełniona dwa lata później w bulli Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 25, k. 75, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 16 czerwca 1970 r.; AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 25, k. 104-105, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 24 listopada 1970 r.

PRL a Kościołem katolickim¹⁰³. Jak wiadomo też Episkopat Polski wielokrotnie przedkładał swoje prośby w tej sprawie Stolicy Apostolskiej. W grudniu 1969 r. Prymas Polski udał się do Rzymu wraz z kilkoma biskupami i złożył memoriał podpisany przez 56 polskich hierarchów w sprawie stworzenia stałej organizacji kościelnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych¹⁰⁴.

Spełnienia tych postulatów, jak wskazywała Stolica Apostolska, przez dłuższy czas uniemożliwił brak układu pokojowego po zakończeniu drugiej wojny światowej. Przeszkoda ta ustała dopiero w wyniku zawarcia układu granicznego pomiędzy PRL i RFN z 7 grudnia 1970 r., uznającego granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej¹⁰⁵. W styczniu 1971 r. zainicjowano w tej sprawie rozmowy – najpierw prowadził je z premierem PRL Piotrem Jaroszewiczem sekretarz Episkopatu Polski biskup Bronisław Dąbrowski, a później sam Prymas Stefan Wyszyński¹⁰⁶. Dwa tygodnie, po ratyfikacji przez Bundestag polsko-niemieckiego układu granicznego, 31 maja 1972 r. Prymas Polski zwrócił się do papieża Pawła VI o dokonanie nowego podziału kościelnego na tzw. Ziemiach Odzyskanych. 28 czerwca 1972 r. Paweł VI wydał bullę „*Episcoporum Poloniae coetus*”¹⁰⁷.

Na mocy tej bulli nastąpiła erekcja nowych diecezji na tzw. Ziemiach Odzyskanych oraz reorganizacja metropolii wrocławskiej, gnieźnieńskiej i warszawskiej. Diecezje te otrzymały polskich biskupów,

¹⁰³ A. Grajewski, *Normalizacja administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich w kontekście watykańskiej polityki wschodniej*, [w:] *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013, s. 101-120.

¹⁰⁴ Memoriał ten został przygotowany przez arcybiskupa Bolesława Kominka najprawdopodobniej latem 1969 r. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 24, k. 56, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 29 września 1969 r.; Z. Zieliński, *Ziemie Zachodnie i Północne w polityce PRL*, [w:] idem, *Educatrix et Advocata. Wychowawca i obrońca. Miejsce Kościoła w dziejach Narodu. Studia i szkice*, Lublin 2015, s. 81.

¹⁰⁵ S. Wilk, *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą «Totus Tuus Poloniae Populus»*, [w:] *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 12, red. J. Wałkus, Lublin 2013, s. 135.

¹⁰⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 26, k. 23, Komunikat z posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 5 marca 1971 r.

¹⁰⁷ W. Jakubowski, M. Solarczyk, *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku*, Warszawa-Olsztyn 2011, s. 34; Z. Zieliński, *Ziemie Zachodnie i Północne w polityce PRL*, s. 84-85.

a metropolia wrocławska – polskiego arcybiskupa Bolesława Komin-ka¹⁰⁸. Powstały nowe diecezje: 1) gorzowska (włączona do metropolii wrocławskiej) z biskupem Wilhelmem Plutą; 2) koszalińsko-kołobrzeszka (włączona do metropolii gnieźnieńskiej) z biskupem Ignacym Jeżym; 3) opolska (włączona do metropolii wrocławskiej) z biskupem Franciszkiem Jopem; 4) szczecińsko-kamieńska (włączona do metropolii gnieźnieńskiej) z biskupem Jerzym Stroba; 5) warmińska (włączona do metropolii warszawskiej) z biskupem Józefem Drzazgą. Diecezja gdańska – posiadająca do tej pory prawo egzempcji – została włączona do metropolii gnieźnieńskiej¹⁰⁹.

Zatem od chwili ogłoszenia bulli „*Episcoporum Poloniae coetus*” struktura organizacyjna Kościoła w Polsce obejmowały: pięć metropolii z pięcioma archidiecezjami (gnieźnieńską, warszawską, poznańską, krakowską i wrocławską) i siedemnastoma diecezjami oraz dwie diecezje (łomżyńską i przemyską) i trzy administratury apostolskie (w Białymstoku, Drohiczyźnie i w Lubaczowie), które formalnie należały do wakujących i znajdujących się poza granicami PRL metropoliami – wileńską i lwowską¹¹⁰.

4.5. Zmiana paradygmatu udziału świeckich w życiu Kościoła (od obecności do zaangażowania)

Obok reformy liturgicznej największe, widoczne zmiany w Kościele posoborowym dotyczyły świeckich. Nowa pozycja, nowe zadania, nowe wyzwania i teologiczna promocja świeckich w Kościele nakreślone zostały w Konstytucji dogmatycznej o Kościele „*Lumen gentium*”, Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „*Gaudium et spes*” z 7 grudnia 1965 r., w szczególności zaś w Dekrecie o apostołstwie świeckich „*Apostolicam actuositatem*” z 18 listopada 1965 r.

¹⁰⁸ S. Wilk, *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą «Totus Tuus Poloniae Populus»*, s. 136-137.

¹⁰⁹ W. Jakubowski, M. Solarczyk, *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku*, s. 34-35; R. Masalski, *Bulla «Episcoporum Poloniae coetus» – geneza i konsekwencje [w:] Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 12, red. J. Walkusz, Lublin 2013, s. 152; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2007*, s. 150; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003, s. 302-305.

¹¹⁰ S. Wilk, *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą «Totus Tuus Poloniae Populus»*, s. 140.

Na polskim gruncie, głównie z doświadczeń pastoralnych Kościoła krakowskiego oraz z inspiracji jego metropolity kardynała Karola Wojtyły, 2 czerwca 1969 r. uchwalono „Dyrektorium Apostolstwa Świeckich”¹¹¹. Dokument ukazywał model dynamicznej parafii, w której świeccy połączeni są w grupy (wspólnota wspólnot), realizując różne zadania i programy duszpasterskie¹¹². Wkrótce – podczas posiedzenia plenarnego w dniach 15-16 stycznia 1970 r. – „Dyrektorium Apostolstwa Świeckich” zostało zaakceptowane przez Konferencję Episkopatu Polski i stało się obowiązujące w Kościele polskim¹¹³.

Świeccy w Polsce nie tylko – w wymiarze doktrynalnym – przebyli drogę od „obecności” do „zaangażowania”, ale wzięli aktywny i twórczy udział w recepcji Soboru Watykańskiego II¹¹⁴. Jako przykład wskazać można choćby dwa, odmienne formacyjnie środowiska. Pierwsze z nich to ruch katolickiej inteligencji skupionej w pięciu Klubach Inteligencji Katolickiej (Warszawa, Kraków, Wrocław, Poznań, Toruń) oraz wokół redakcji „Tygodnika Powszechnego”, miesięczników „Znak” i „Więź”¹¹⁵. Spora grupa przedstawicieli tego środowiska (Wacław Auleytner, ks. Andrzej Bardecki, Halina Bortnowska, Bohdan Cywiński, Stanisława Grabska, Hanna Malewska, Stefan Swieżawski,

¹¹¹ Obszerny dokument zawierał: wstęp; wskazania ogólne; wskazania szczegółowe oraz cztery części zatytułowane: I. Dziedziny apostołstwa; II. Różne formy apostołstwa; III. Porządek działalności apostołskiej; IV. Wychowanie do apostołstwa. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 25, k. 14-47, Dyrektorium Apostolstwa Świeckich, Kraków 1969 r.

¹¹² J. M a r i a ń s k i, *Apostolstwo świeckich w Kościele*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja – doświadczenia – perspektywy*, red. J. H o m e r s k i, F. S z u l c, Lublin 1987, s. 108.

¹¹³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 25, k. 44-45, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 19 czerwca 1969 r.;

¹¹⁴ Zob. *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele. Ruchy, stowarzyszenia, III zakony, bractwa*, red. A. P e t r o w a - W a s i l e w i c z, Warszawa 2000; W. Ś m i g i e l, *Uczestnictwo wiernych świeckich w budowaniu Kościoła-Wspólnoty. Studium teologicznopastoralne w świetle nauczania Kościoła (1962-2009)*, Lublin 2010.

¹¹⁵ Zob. R. J a r o c k i, *Czterdzieści pięć lat w opozycji (o ludziach „Tygodnika Powszechnego”)*, Kraków 1990; A. F r i s z k e, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, Warszawa 1997; M. B i a ł k o w s k i, *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957-2007)*, Toruń 2008; P. K a ż m i e r c z a k, *Klub Inteligencji Katolickiej w Krakowie w latach 1956-1989*, Kraków 2009; K. B i a ł e c k i, *Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu w latach 1956-1991*, Poznań 2012; *Ludzie Znak*, red. A. M a t e j a, Kraków 2015.

Andrzej Świącicki, Jerzy Turowicz, Andrzej Wielowieyski, Stefan Wilkanowicz, Jacek Woźniakowski), wzięła aktywny udział w III Kongresie Apostolstwa Świeckich w Rzymie, który obradował w dniach 11-18 października 1967 r.¹¹⁶

Podmiotowość apostołska świeckich – w tym środowisku – wyrażała się również w popularyzacji nauczania soborowego. Od chwili zamknięcia Soboru Watykańskiego II, przez wiele lat, na łamach „Tygodnika Powszechnego”, „Znaku” i „Więzi” ukazywały się cykle artykułów poświęconych recepcji¹¹⁷. Wśród najaktywniejszych publicystów ze środowiska krakowskiego wymienić należy: Jerzego Turowicza, Jacka Woźniakowskiego, Stefana Wilkanowicza, Hannę Malewską, Halinę Bortnowską i Józefę Hennelową. Z kolei z warszawskiego: Juliusza Eską, Stanisławę Grabską, Tadeusza Mazowieckiego, Janusza Zabłockiego i Jerzego Zawieyskiego¹¹⁸.

Ponadto środowisko to podjęło szereg niekonwencjonalnych, jak na ówczesne czasy, działań popularyzatorskich w postaci wykładów, odczytów, prelekcji i konferencji wygłaszanych w seminariach duchownych diecezjalnych oraz domach zakonnych. Dominowała tematyka soborowa. Szczególną rolę w recepcji nauczania soborowego odegrał Klub Inteligencji Katolickiej w Warszawie. Tylko w 1967 r. kilkunastu tego członków stowarzyszenia wygłosiło ponad 70 odczytów w wyższych seminariach duchownych w Łodzi, Olsztynie, Płocku, Włocławku, Pieniężnie, Ołtarzewie. Natomiast w roku 1968/1969 klubowi prelegenci wygłosili 80 referatów w 25 duszpasterstwach akademickich oraz 60 odczytów. W roku następnym liczba odczytów wzrosła do 300¹¹⁹.

¹¹⁶ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, s. 83; P. Kaźmierczak, *Klub Inteligencji Katolickiej w Krakowie w latach 1956-1989*, s. 87.

¹¹⁷ Tylko w miesięczniku „Więź” sprawy Soboru Watykańskiego II i jego recepcji wielokrotnie były tematami przewodnimi poszczególnych numerów. W 1966 r. nr 1(93) zatytułowany został: *Ostatnia sesja Vaticanum II (i inne)*, a nr 2(94) *O wolności religijnej (i inne)*; w 1968 r. tytuł nr 9(137) brzmiał: *Chrześcijaństwo w obliczu dialogu z niewierzącymi (i inne)*; w 1970 r. nr 1(141): *Ekumenizm znaczy cierpliwość (i inne)*, nr 4(144): *Powołanie i zadania świeckich w Kościele posoborowym (i inne)*; w 1972 r. nr 9(173): *Chrześcijaństwo powinni być pierwsi w pracy dla pojednania (i inne)*.

¹¹⁸ Zob. *Ludzie Znaku*, red. A. Mateja, Kraków 2015.

¹¹⁹ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, s. 82 i 109-110.

Drugie środowisko to ruch Światło-Życie¹²⁰. Jego powstanie, działalność i rozkwit – z perspektywy minionych dziesięcioleci – należy ocenić jako pastoralny ewenement na obszarze Europy Środkowo-Wschodniej. Początki i niezwykle dynamiczny rozwój ruchu oazowego to dzieło ks. Franciszka Blachnickiego, który już latem 1954 r. zorganizował pierwsze rekolekcje dla ministrantów „Oazę Dzieci Bożych”¹²¹. W 1963 r. odbyły się pierwsze rekolekcje dla dziewcząt „Oaza Niepokalanej”, w 1965 r. dla dorosłych (kapłańskie wczasy rekolekcyjne), a w 1968 r. dla młodzieży męskiej „Oaza Nowego Życia”¹²². W 1967 r. ks. Franciszek Blachnicki objął funkcję Krajowego Duszpasterza Służby Liturgicznej i odtąd bardzo szybko wzrastała ilość rekolekcji formacyjnych organizowanych przez sam ruch oraz grup podejmujących ciągłą pracę roczną. W latach 1970-1972 zaczęły powstawać wspólnoty alumnów, studentów i młodzieży pracującej¹²³. Bardzo mocno należy podkreślić, że proponowana – przez ks. Franciszka Blachnickiego – wizja formacji była głęboko zakorzeniona w nauczaniu Soboru Watykańskiego II. Ten charyzmatyczny duchowny sięgał wprost do dokumentów soborowych, opierając swoje programy duszpasterskie na odnowionej liturgii i studium Pisma Świętego.

* * *

W mniejszym artykule zarysowano wybrane obszary odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce. Spośród tych zagadnień, które wymagają jeszcze omówienia wymienić należy choćby odnowę wychowania chrześcijańskiego, reformę formacji duchowo-intelektualnej w seminariach duchownych, posługi kapłanów czy przystosowaną odnowę życia zakonnego¹²⁴. Wydaje się jednak, że przytoczone przykłady

¹²⁰ Zob. R. Derewenda, *Dzieło wiary. Historia Ruchu Światło-Życie 1950-1985*, Kraków 2010.

¹²¹ A. Wodarczyk, *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, s. 164-165.

¹²² *Ibidem*, s. 301-302, 313-314.

¹²³ W. Śmigiel, *Nowe ruchy eklezjalne w Kościele. Czy nadeszła „wiosna Kościoła”?*, [w:] *Recepcja Soboru. Niektóre wyzwania wobec życia i działalności Kościoła 40 lat po Soborze Watykańskim II*, red. K. Półtorak, „Studia i Rozprawy” Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, t. 14, Szczecin 2007, s. 164.

¹²⁴ Zob. A. Górska, *Zakony żeńskie w dobie odnowy soborowej*, „Przewodnik Katolicki” 1969, nr 16, s. 148-149; Paweł VI, *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*, wybór i oprac. T. Sułowska, Poznań 1974; E. Gambari,

dobrze oddają niełatwą rzeczywistość posoborowego Kościoła w Polsce, jednocześnie dowodząc, że recepcja była procesem ciągłym, o dużej dynamice wydarzeń, zarówno wprowadzanym odgórnie, jak i podlegała siłom oddolnym, wpływającym głównie ze środowisk świeckich. I to właśnie laikat – mimo ograniczonych możliwości decyzyjnych – miał olbrzymi wpływ na kierunek recepcji. Koniecznie należy podkreślić, że odnowa posoborowa dotyczyła wszystkich stanów Kościoła i wszystkich środowisk, w których obecni byli katolicy, przy czym przebiegała w trudnych warunkach wewnętrznych wstrząsów społecznych (konflikt milenijny państwo-Kościół w latach 1966-1967, Marzec 68 i Grudzień 70).

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Konferencji Episkopatu Polski (AKEP)

Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae, Varsaviae, die 13 februarii Anno 1969 [dokument łaciński].

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW)

Sekretariat Prymasa Polski (SPP), Protokoły Komisji Głównej Episkopatu Polski (KGEP), sygn.: II 4/21, II 4/22, II 4/23, II 4/24, II 4/25, II 4/26.

Sekretariat Prymasa Polski (SPP), Protokoły Konferencji Episkopatu Polski (KEP), sygn.: II 4/217, II 4/220, II 4/221, II 4/225, II 4/232, II 4/233, II 4/234, II 4/235, II 4/242, II 4/243, II 4/245, II 4/246, II 4/250, II 4/260.

Źródła drukowane

Biblia Hebraica, ed. R. Kittel, A. Alt, O. Eissfeldt, Stuttgart 1945.

Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979, t. 1: *Przebieg prac synodalnych. Dokumenty synodu*, t. 2: *Dokumentacja*, Kraków 1985.

List pasterski polskich ojców soborowych do katolickiej Polski, [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975.

List pasterski Episkopatu Polski na Tydzień Modłów o zjednoczenie chrześcijan «O dążeniu do jedności chrześcijan», [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975.

Życie zakonne po Soborze Watykańskim II, Kraków 1998; P. Liszka, *Charyzmatyczna moc życia zakonnego*, Wrocław 1996; idem, *Charyzmat życia zakonnego*, Warszawa 2002; P. Jamioł, *Odnowa życia zakonnego w świetle Soboru Watykańskiego II i w nauczaniu magisterium Kościoła*, „Polonia Sacra” XVI(XXXIV) 2012, nr 31(75), s. 59-72; A. Mirek, *Trudne lata wielkie dni. Zakony żeńskie w PRL*, Lublin 2015.

List pasterski Episkopatu Polski na Tydzień Modłów o zjednoczenie chrześcijan «O dążeniu do jedności chrześcijan», [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975.

Novum Testamentum Graece at Latine, ed. A. Merk, Romae 1951.

Paweł VI, *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*, wybór i oprac. T. Sułowska, Poznań 1974.

Septuaginta..., ed. A. Rahlfs, t. 1-2, Stuttgart 1943.

Wojtyła K., *Przemówienie do członków Sekretariatu Synodu wygłoszone w dniu 29 września 1972 r. w Krakowie*, [w:] *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, t. 2: *Dokumentacja*, Kraków 1985, s. 60-68.

Opracowania

Bagrowicz J., *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce – zagadnienia wybrane. Refleksje bardzo osobiste*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014.

Banaś K., *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec pielgrzymek stanowych do Piekar Śląskich (1947-1989)*, Katowice 2013.

Bereszyński G., *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, Warszawa 2000.

Białkowski M., *Przywódstwo w Kościele katolickim w Polsce po 1989 roku*, [w:] *Czynnik religijny w polityce wewnątrzpaństwowej i międzynarodowej na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia. Wybrane problemy*, red. M. Marczevska-Rytko, Lublin 2016.

Białkowski M., *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016.

Bokwa I., *Synod 72 jako pierwszy etap recepcji Soboru Watykańskiego II w Szwajcarii*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014.

Carbone V., II „*Diario*” *conciliare di Monsignor Pericle Felici*, red. A. Marchetto, Città del Vaticano 2015.

Ciupa R., Marek Ł., *Górnośląski azyl. Pielgrzymki stanowe do Piekar Śląskich w materiałach Służby Bezpieczeństwa*, Katowice 2015.

Czaczkowska E. K., *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013.

Derewenda R., *Dzieło wiary. Historia Ruchu Światło-Życie 1950-1985*, Kraków 2010.

Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2003.

Dyduch J., *Rola Kardynała Karola Wojtyły w pracach Komisji Apostolstwa Świeckich*, [w:] *Karol Wojtyła jako biskup krakowski*, red. T. Pieronek, R. Zawadzki, Kraków 1988.

Dyduch J., *Udział Kardynała Karola Wojtyły w pracach Rady Świeckich*, „Prawo Kanoniczne” 39(1996), nr 1-2.

Dyduch J., *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne” 56 (2013), nr 2.

- Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, red. J. Budniak, Z. Glaeser, T. Kałużny, Z. J. Kijas, Kraków 2016.
- Friszke A., *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, Warszawa 1997.
- Gambari E., *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, Kraków 1998.
- Gmurczyk Z., *Kościół wrocławski w rzeczywistości PRL-u za czasów biskupa Antoniego Pawłowskiego (1951-1968)*, Włocławek 2015.
- Górska A., *Zakony żeńskie w dobie odnowy soborowej*, „Przewodnik Katolicki” 1969, nr 16.
- Grajewski A., *Normalizacja administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich w kontekście watykańskiej polityki wschodniej*, [w:] *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013.
- Gryz R., *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971-1980*, Kielce 2007.
- Hałagida I., *Między Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje Kościoła grecko-katolickiego w Polsce 1944-1970*, Warszawa 2013.
- Hernoga J., *Recepcja Soboru Watykańskiego w Niemczech*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014.
- Hryniewicz W., *Recepcja jako problem ekumeniczny*, [w:] *Recepcja – nowe zadanie ekumenizmu*, red. W. Hryniewicz, L. Górka, Lublin 1985.
- Jabłoński F., *Recepcja idei misyjnej w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Kraków 2003.
- Jamioł P., *Odnowa życia zakonnego w świetle Soboru Watykańskiego II i w nauczaniu magisterium Kościoła*, „Polonia Sacra” XVI(XXXIV) 2012, nr 31(75).
- Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku*, Warszawa-Olsztyn 2011.
- Jakubowski W., Solarczyk M., *Ustrój Kościoła Rzymskokatolickiego. Wybrane zagadnienia instytucjonalne*, Warszawa 2002.
- Każmierczak P., *Klub Inteligencji Katolickiej w Krakowie w latach 1956-1989*, Kraków 2009.
- Ludzie Znaku*, red. A. Mateja, Kraków 2015.
- Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzowski, Warszawa 2000.
- Kościół katolicki w Polsce 1945-1972. Duchowieństwo i wierni. Miejsca kultu. Życie religijne*, oprac. W. Zdaniewicz, Poznań-Warszawa 1978.
- Kłaczek J., *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce w latach 1945-1975*, Toruń 2010.
- Koperek S., *Dwadzieścia pięć lat w służbie liturgii*, [w:] *Euntes docete. XXV lat Instytutu Liturgicznego na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, Kraków 1993.

- Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991.
- Krukowski J., *Recepcja Soboru a struktury kościelne w Polsce*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja – doświadczenia – perspektywy*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin 1987.
- Krukowski J., *Uprawnienia nadzwyczajne kard. Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń ze strony reżimu komunistycznego*, „*Studia Prymasowskie*” 2011, nr 5.
- Liszka P., *Charyzmatyczna moc życia zakonnego*, Wrocław 1996; idem, *Charyzmat życia zakonnego*, Warszawa 2002.
- Łuczewski M., *Odwieczny naród. Polak i katolik w Żmijce*, Toruń 2012.
- Marecki J., *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 jako próba recepcji Soboru Watykańskiego II*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014.
- Mariański J., *Kościół w społeczeństwie przemysłowym*, Warszawa 1983.
- Mariański J., *Apostolstwo świeckich w Kościele*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja – doświadczenia – perspektywy*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin 1987.
- Masalski R., *Bulla «Episcoporum Poloniae coetus» – geneza i konsekwencje*, [w:] *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 12, red. J. Walkusz, Lublin 2013.
- Metody pracy aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004.
- Mikołajczuk K., *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła grecko-katolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*, Lublin 2014.
- Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2005.
- Mirek A., *Trudne lata wielkie dni. Zakony żeńskie w PRL*, Lublin 2015.
- Ogórek Z., *Recepcja odnowy liturgicznej Soboru Watykańskiego II w Diecezji Warmińskiej*, Olsztyn 2006.
- Pietkiewicz R., *Przekład Biblii Tysiąclecia i jego zastosowanie w Lekcjonarzu mszalnym*, [w:] *Słowo Boże w liturgii. Obecność – celebrowanie – aktualizacja*, red. S. Araszczuk, „*Colloquia Wratislaviensia*” t. 4, Wrocław 2010.
- Ponikło T., *Chrześcijanin. Rozmowy ze Stefanem Wilkanowiczem*, Kraków 2009.
- Ratzinger J., *O nauczaniu II Soboru Watykańskiego. Formułowanie – przekaz – interpretacja*, [w:] J. Ratzinger, *Opera omnia*, t. VII/2, red. K. Gózdź, M. Górecka, Lublin 2016.
- Recepcja*, [w:] *Związły słownik teologiczny*, red. G. O'Collins, E. G. Faruggia, Kraków 1993.
- Rogowska B., *Polityka polskich władz komunistycznych wobec Kościoła rzymskokatolickiego*, Wrocław 2013.
- Routhier G., *La réception d'un concile*, Editions du Cerf, Paris 1993.

- Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę 1945-1989. Wybór dokumentów*, wstęp i red. W. P. Właźlak, A. Sznajder, Katowice 2009.
- Skrzypczak R., *Recepcja Soboru w Italii*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015.
- Sobeczko H. J., *Pastoralne wyzwania Konstytucji „Sacrosanctum Concilium” dla Kościoła w Polsce*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 21(2005).
- Sobeczko H. J., *Prace Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 38(1985), nr 4-5.
- Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014.
- Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015.
- Sześcioletni lat „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” w służbie odnowy biblijnej i liturgicznej w Polsce*, red. S. Wronka, Kraków 2007.
- Szewczyk L., *Recepcja liturgicznego wymiaru homilii. Studium homiletyczne na podstawie badań kaznodziejstwa kapłanów archidiecezji katowickiej w latach 1972-1999*, Katowice 2003.
- Stępień M., *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, Łomża 2014.
- Zsulist J., *Niezłomny dialog – recepcja Soboru Watykańskiego w Austrii*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015.
- Śmigiel W., *Nowe ruchy eklezjalne w Kościele. Czy nadeszła „wiosna Kościoła”?*, [w:] *Recepcja Soboru. Niektóre wyzwania wobec życia i działalności Kościoła 40 lat po Soborze Watykańskim II*, red. K. Półtorak, „Studia i Rozprawy” Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, t. 14, Szczecin 2007.
- Wilk S., *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą «Totus Tuus Poloniae Populus»*, [w:] *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 12, red. J. Walkusz, Lublin 2013.
- Witko K., *Recepcja Soboru Watykańskiego II we Francji – zarys*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015.
- Wodarczyk A., *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, Katowice 2008, s. 248-249.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009.
- Zieliński Z., *Ziemie Zachodnie i Północne w polityce PRL*, [w:] Z. Zieliński, *Educatrix et Advocata. Wychowawca i obrońca. Miejsce Kościoła w dziejach Narodu. Studia i szkice*, Lublin 2015.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003.
-

MICHAŁ BIAŁKOWSKI

**POCZĄTKI ODNOWY POSOBOROWEJ W KOŚCIELE KATOLICKIM
W POLSCE (DO 1972 ROKU). ZARYS WYBRANYCH PROBLEMÓW**

Streszczenie: Recepcja Soboru Watykańskiego II to jeden z najważniejszych, żywych procesów eklesjalnych zachodzących w Kościele katolickim począwszy od drugiej połowy lat sześćdziesiątych XX w. Analiza faktograficzna zjawiska pozwala na wyodrębnienie – w historii Kościoła w Polsce – trzech faz recepcji Vaticanum II. Są to kolejno: 1) faza wczesna (lata 1966-1978) z wyraźnie wyodrębnionymi dwoma podokresami: 1966-1972 oraz 1972-1978; 2) faza dojrzała (lata 1978-1989); 3) faza późna (lata 1989-1999). Niebagatelny wpływ na przebieg recepcji w Polsce, jej specyfikę, dynamikę oraz konkretne możliwości aplikacji nauczania w życie wspólnot kościelnych miały uwarunkowania związane z funkcjonowaniem Kościoła w warunkach państwa totalitarnego. W niniejszym artykule przedstawione zostały kolejno: uwarunkowania polityczno-systemowe; uwarunkowania prawno-kanoniczne; uwarunkowania społeczno-religijne. Jako instytucjonalne narzędzia recepcji Soboru Watykańskiego należy postrzegać należyte powołane przez Konferencję Episkopatu Polski specjalne komisje, na czele z Komisją Soborową.

Dla zobrazowania procesu recepcji Vaticanum II w Polsce – w pierwszej fazie obejmującej podokres lat 1966-1972 – dokonano wyboru kilku charakterystycznych obszarów odnowy posoborowej. Widocznym znakiem wprowadzania posoborowych zmian była odnowa liturgii i studiów biblijnych (zapoczątkowano nową edycję ksiąg liturgicznych w języku polskim oraz wydano nowe krytyczne tłumaczenie ksiąg Pisma św. – „Biblią Tysiąclecia”). Odnowa kolegalności i synodalności polegała na opracowaniu i wejściu w życie Statutu Konferencji Episkopatu Polski (1969 r.); umocnieniu i pogłębieniu charakteru duszpasterskiego instytucji synodów diecezjalnych oraz prowincjonalnych; przywróceniu Rad Kapłańskich. Wiele uczyniono również by nadać nowe, ożywcze impulsy ruchowi ekumenicznemu. Podjęto prace przygotowawcze w celu przeprowadzenia nowoczesnej odnowy struktur kościelnych (projekt opracowany przez zespół arcybiskupa Bolesława Kominka w 1967 r.). Ostatecznie urzeczywistnienie – tego istotnego wymiaru recepcji nauczania soborowego – nastąpiło częściowo poprzez postanowienia bulli Pawła VI „*Episcoporum Poloniae coetus*” z 1972 r. Sobór Watykański II przyniósł także zasadnicze zmiany w postrzeganiu roli świeckich w Kościele. Nastąpiła rewolucyjna zmiana paradygmatu udziału świeckich w życiu Kościoła (od obecności do zaangażowania). Na polskim gruncie prześlędzono ją na przykładzie dwóch odmiennych formacyjnie ruchów katolickich (odgrywającego rolę prekursora idei soborowych środowiska ZNAK oraz stworzonego przez ks. Franciszka Blachnickiego Ruchu Światło-Życie). Przedstawione w ogólnym zarysie przykłady były pewnymi propozycjami i nie wyczerpały bogatych oraz różnorodnych doświadczeń recepcji Soboru Watykańskiego II w Kościele w Polsce.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki w Polsce, Sobór Watykański II, recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce, posoborowa odnowa liturgii, odnowa kolegalności i synodalności, synody duszpasterskie, rozwój ruchu ekumenicznego, projekty reformy struktur kościelnych, awans świeckich w Kościele.

**THE BEGINNINGS OF POST-COUNCIL RENEWAL
IN ROMAN CATHOLIC CHURCH IN POLAND (UNTIL 1972).
AN OUTLINE OF CHOSEN PROBLEMS**

Abstract: The reception of II Vatican Council is one of the most important ecclesial processes occurring in the Catholic Church since the second half of the 1960's. Factographic analysis of the process allows one to distinguish – in the history of the Church in Poland – three phases of reception of Vaticanum II. These are: 1) the early phase (1966-1978) with two clear stages: 1966-1972 and 1972-1978; 2) the mature phase (1978-1989); 3) the late phase (1989-1999). Conditions connected with the functioning of the Church in totalitarian state had a considerable influence on the reception of the Council in Poland, its specificity, dynamism as well as the actual possibilities of applying the teaching in the life of church communities. The present article presents respectively the political and systemic conditions; legal and canonic conditions; religious and social conditions. Special commissions headed by the Council Commission, set up by the Episcopal Conference of Poland, should be viewed as the institutional tools of the reception of the Vatican Council.

To depict the process of the reception of Vaticanum II in Poland – in the first stage of the early phase (1966-1972) – a few characteristic areas of the post-council renewal have been chosen. A visible sign of introducing post-council changes was the renewal of the liturgy and biblical studies (a new edition of liturgical books in Polish was initiated and a new critical translation of the Holy Scripture published – the Millennium Bible). The renewal of collegiality and synodality consisted in drafting and putting into effect the Statute of the Episcopal Conference of Poland (1969); strengthening and deepening the pastoral character of the institution of diocesan and provincial synods; reinstating Presbyteral Councils. Much was done to give the ecumenical movement new reviving impulses. Preparations were made to conduct a modern renewal of church structures (project drafted by Archbishop Bolesław Kominek and his co-workers in 1967). Final accomplishment came partly through the resolutions of the bull of Paul VI *Episcoporum Poloniae Coetus* from 1972. Vatican Council II also brought considerable changes in the perception of the role of the laity in the Church. There was a revolutionary change of the paradigm of participation of laity in the life of the Church (from presence to involvement). In Poland it was followed through on the example of two formationally different Catholic movements (the precursory milieu of ZNAK and – the originated by Rev. Franciszek Blachnicki – Light-Life Movement). The general outline of examples does not exhaust the rich and diverse experience of the reception of Vatican Council II in the Polish Church.

Key words: Catholic Church in Poland, Vatican Council II, reception of Vatican Council II in Poland, post-council renewal of liturgy, renewal of collegiality and synodality, pastoral synods, development of ecumenical movement, projects of structural church reforms, promotion of laity in the Church.

Translated by Hanna Rybkowska